

КЊИЖЕВНИ ЛИСТ

Орган „Цетињске Читаонице и Горског Вијенца“

САДРЖИНА

1. Прорицање на мачу Оливер.
2. Топло је ово небо пјесма Ј
3. Кум Стијепо, пртица са села Лука Јововић.
4. Живот је борба, пјесма Н. Николић.
5. Натпис пјесма од Malherbe-a Ж. Драговић.
6. Путовање Петра I (светог) у Русију 1785. г. и личности које су играле улогу у томе путовању: Абат Долчи, ђенерал Зорић, ђенерал Неранцић, књ. Потемкин и др. пише Ж. Драговић.
7. Одломак из историје културе — Организација, од Строљина с руског Дан.
8. Медицина и вјера од А. Павловича с руског Ж. Драговић.
9. Народно благо:
 Бојеви у Полимљу, српске народне пјесме саопштава П. А. Ровински.
10. Црногорским књижевницима Павле Поповић.
11. Књижевност:
 Летимички преглед тридесетогодишњег рада
 г. Марка Драговића Marius.
12. Умјетност:
 Црквица на Гробу Владице Рада, слика Мих.
 С. Врбице М.
13. Нове књиге и листови биљежи С. П. Вулешић.
14. Друштвене биљешке.
15. Разне биљешке.

Ц Е Т И Њ Е

К. Ц. ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

1902

КЊИЖЕВНИ ЛИСТ

ОРГАН „ЦЕТИЊСКЕ ЧИТАОНИЦЕ И ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА“

Свеска
I

Изази крајем сваког мјесеца у свескама од 2 табана велике осмине
Цијена је листу за Црну Гору 4 круне, а за иностранство 6 круна — на годину.
— Рукописе, писма, часописе и новине у замјену, ваља слати Уредништву;
а претплату Администрацији „Књижевног Листа“ на Цетињу. —
Рукописи се не враћају.

Година
II

Прорицање на мачу

Сједећи једном с пријатељима послије вечере, започе се међу нама разговор о народним предањима, и том се приликом водила ријеч о старијем обичајима, као што је: вађење мавије, прелажење преко огња и т. д. Док ће један од присутнијех запитати: да ли је који кад што чујао о прорицању на мачу. Одговорисмо му једногласно да нијесмо. Тад он настави, да нам прича у чему се састоји то „прорицање на мач.“ — По његовим ријечима „прорицање на мач“ вршило се онда ако би се каква крађа или што слично десило, па се није кривац могао ухватити; кад није било свједока и кад суд у оскудици доказа није ништа могао пронаћи.

У оној кући, одакле је ствар настала вршило се то „прорицање на мач.“ Потребно је било, на прво мјесто, наћи троје ђеце од добријех и поштенијех родитеља, а да нијесу старија од 12 ни млађа од 11 година — по могућству да су сва троје рођена једног мјесеца; да је међу њима једна дјевојчица. Осим тога не смије проћи више од 40 дана од оно доба од кад је покрађа или што друго учињено, па до дана кад

се има чинити „прорицање на мач.“ Прорицање се вршило за вријеме младог мјесеца.

У очи дана прорицања нађу се поменута дјеца и наручи се њиховијем родитељима да их окупљу и обуку у чисте хаљине. Сјутра дан, рано прије воре, пођу дјеца к означеном мјесту несмијући успут ништа говорити. Кад дођу на означено мјесто окупају се опет и ту им се чита молитва, огрну се црвенијем огртачима, а на главу метну црвене фесиће; на себи ништа немају осим огртача — ђинтерца и фесића. Док се они спремају већ је донесена каца пуна живе воде са извора, а мора бити захваћена прије сунчевог изласка. На њу се метне мач чист и свијетао, да се у њега може огледати. За случај, који ћемо на ниже испричати узет је мач „Вуковац“ из Спича. Као што се види, сваки мач није за тај посао. На мачу мора бити исписано слово Соломоново. Све је то с кацом намјештено на прагу оне зграде, одакле је ствар украдена. Осим поменуте дјеце прорицању не може присуствовати нико, изузимајући једног или више свештеника, који врпе неки обред те метну три налоња више дјечијих глава и на налоњима три иконе. Дјеца клекну и потпуно приљубљена једно уз друго наслоне се, па нетремице гледају у мач око оно-

га мјеста, гдје је слово Соломоново. Важни племенски главар могао се приближити, а остали свијет, који се на ово пририцање купно, као на какав сабор, стајао је и посматрао издалека да не би, како веле, какав грјешник оскрнавио влом помишљу овај „свети“ чин.

При самом чину прорицања вода би се у кади тихо кретала у кругове. Мач би се на оном мјесту у које дјеца гледају танко оросио и ту би се појављивале равне слике и прилике, па би дјеца јасно говорила о оном што виде.

Сјутри дан наиђем на свог пријатеља, који нам синоћ једну новину кава, велим новину, јер они који ту сјеђасмо не бијасмо о томе дотле чујали — не бар да се све то на испричани начин врши, а ту нас бијаше и људи који смо „школе учили и некуд у свијет одили!“ Ствар заиста од интереса, и ако мало чудновата, али има погдјешто што се може ипак протумачити. Дуго и дуго сам о томе премишљао, па се и ријеших да пријатеља опет замолим да ми све „О прорицању на мач“ насамом потанко исприча. Око подне наиђем га и изјавим му своју жељу. Бјеше му мило и радосно ме дочека. Помислио је, па баш кад овога чојка то толико занима, ваља да је то ствар заиста лијепна.

— Кад год хоћеш, господине, но сад се сјетих, — рече ми он, — овдје је чини ми се један од онијех, који су на том прорицању били; дошао, како ми рекосе, неком давњом у Велики Суд, па ће ти он то још љепше испричати.

Разумије се, да ми је то милије било. Бар ћу, рекох, од очевидца то чути и забиљежити вјерније. Ра-стали, смо, и по подне виђех га. Шапну ми на ухо: „Ја сам нашао

оног човјека, а с њим је и друг му у прорицању.“

— Није чоче?

— Јест Бога ми!

Дивота, рекох у себи, канда је провиђење, тако хтјело!

Пођосмо заједно да их потражимо. Уђосмо у једну крчмичу у Иванбеговој улици, али собица пуна сељака, задимили дуваном, да унутра ништа не видиш. Мој пријатељ вонну једнога од сељака по имену. Изиђе човјек око 50—60 година, средњег раста, коштуњав, лица опаљена, смеђих али ватренијех очију, а бркова невеликих; на прсима немаше цамадана, но распучена кошуља откриваше, руњаве прси. Подизаше струку да се огрне. Мало погнут, живахан и окретан старчић, такав ми се учини на први поглед. а послје ми је при-тежи зборио да је био добар. Искочи живо као сридаћ, што је својствено нашијем људима, па и ако су у годинама; хоће пошто по то да покаже своју живост.

— Што је капетане?

— Молио те ови господин, да дођеш. Јанас по вечери с онијем твојијем другом, тамо ће сам ја, да му испричам ону ствар

Сјети се одмах, насмија се па као стидљиво додаде:

— Оставите се, људи тијех беспослица, Бога ви, то је било одавно; немојте да се ругате са старијем људима.

— Нека, чоче, но учини као што смо зборили — рече му мој пријатељ.

— Добро, добро, доћићу.

У речено вријеме ето ти мојих гостију. Бјеше их тровца: двојица што су били учесници у „прорицању“, а трећи дошао да чује, шта хоће ови лацманин (тако ме сматраше, по свој прилици) од његових сељака; више из радосности бјеше пристао

уз њих да види шта ћемо чинит, па да што и он припомогне.

Ваљало их је чиме задобити и ослободити. Поручим им да што год пију. Нећкаху се по обичају, али присташе. Понудим им и дувана. Рекоше ми, да не пупе Капетан је био с нама, те их поче хвалити да су добри и ваљаста били. Удари у танке жице, а напијем људма је мило да се у њихову присуству која лијепа рекне о њима или о њиховим старима, особито ако је то пред каквијем „странцем“ или уопште пред онијема којима није познато њихово јунаштво. Не збораху ништа, само кад и кад шћаху погледати у капетана а и у нас, но крадимиче. Разговор је трајао подуже. Осим нас, бијаше још гости за трпезом. Наведо капетан разговор те почну распитивати: што је то „прорицање на мач?“ Сељаци су причали потанко, како се то чињело уопште. Веле да је тога често прије у старе земање бивало. Пошљедње прорицање било је то њихово, пошто је више забранио пок. Књаз Данило. Разговор је потрајао скоро по сахата, док одоше сви присутни осим нас који бијасмо непосредно заинтересовани.

Један од оне двојице отпоче причати, њихово „прорицање.“

— Било је то баш у почетку владе Књаза Данила, право ви рећи тек је био ступио на владу. Напи су Црмничани, као што ви је познато, одили у Цариград сваке године. „у течник“. Из свакога краја наше Црмнице било их је, који оду па тамо работају по неколико година. Обично се враћају дома са неком зарадом, те се у кући опораве, плате дугове и остало што је за вријеме док нијесу дома били потрошено. Бога ми се онда могло лијепојих прича зарадити.

У то доба наши Глуходољани купе у Цариграду код једнога Грка, златара, један велики крст за цркву Глуходољску. За њега су дали 700 талијера, а бјеше у њега 13 литара сребра. Та су се чудили људи, који су се ту десили. „Што ће Вам толики крст?“ — рече им један Гре, — „то је превелико за наше крајеве.“ — Нека га; па за то га и купујемо, да се зна и памти, кад се оваква света ствар донесе.

Кад се врате дома донесу га у Глухи Дб, освештају и ставе у цркву. Ту је био двије године. Њиме су се поносили и хвалили Глуходољани међу осталијем Црмничанима.

Једном на Савин-дан око подне нестане крста из цркве. Пуче о овоме глас, као гром из ведрa неба. Свак се сневеселио. Чудновато сваком да се може ко наћи да украде крст, па и чињаше ни се за село срамота. Трагај, трагај по селу, по околини, на све стране, али залуду. Нема па нема.

— „Што ћемо сад?“ — рекоше некоји старији људи и главари, — „овоме ваља лијека тражити по сваки начин“. Зборуј о томе подуже, те на једно смисле: да се на мач прориче.

Ваљало је тражити све што је за тај посао потребно, а на првом мјесту мач. Одмах отпразе поклисара, у Спич, да тражи мач, на коме се и прије прорицало. Нађу га у Пера Милова — Никлана. Тај се мач звао „Вуковац“. Онога дана кад ће се проричати, рано у јутро — прије сунца донесе воде у кацу Марко Бурашић те ти с њом пред цркву. Било је баш на Бијеле Покладе — у младу неђељу. Служба се није служила у тој цркви, но у другој. Народ се не могао примати, и код цркве бјеху само главари и свештеници. Ја и овај мој друг бијасмо мали, тек бјесмо у 12 години, и ујутро се на-

Ћосмо заједно пред црквом, а бјеху довели и једну ђевојчицу нашијех година. У вече тога дана окупали су ме, преко обичаја. Ја не знавах што ће то бити, само се сјећам, да ми запријетите да ништа сјутра не смијем зборити док пред цркву не дођем, и да ту чиним оно што ми се нареди.

Одведоше нас све троје у једну оближњу сеоску кућу, свукоше нас двојицу заједно, да опростите као од мајке рођене, па нам огрнуше ђинтерце; на главу нам метнуше — фесове. Ништа на нама осим тога. Пошто и ђевојчицу тако исто наредите, ми се припучили, те ајд, онако боси, право пред цркву. Право ви рећи бјех се препао, али не смјех од страха то никоме казати.

Послије ми то исто признаше и њих двоје, кад смо прорицање свршили.

Пред црквом, као што ви мало прије рекох, стоје главари и попови. Попови обучени у одежде, а држе велике иконе у рукама.

На вратима црквенијем стоји каца воде и преко ње намјештен мач. Наредише ни да се примакнемо каци и да се ништа не бојимо. Ми приђосмо и намјестише нас тако да је она ђевојчица у средини. Сва се троје сагнемо, управо клекнемо, и наднесемо се над кацу.

„Не бојте се, ђецо, но се добро примакните и једно до другог приљубите и гледајте право ође“ — веле ни и покажу нам неку шару на мач.

Клецају мене кољена, јуначки сине, нека ме јежња и дрхтавица подувела, да мислим е пркох од зиме — почели ми зуби цвекотати. Видим више себе попове обучене у одежде, држе књиге у руке а нама на главе наслонили иконе. Мислим у себи, ово ће се данас меко чудо с нама дого-

дити. Али нема се куђ, ваља издржати, па ма отишла глава са рамена. Знате људи, ђеца, као ђеца па се претрашила. Слободе нас попови и веле: „гледајте, гледајте!“

— Задубили се ми и нетремице пазимо у оно свијетло око шаре на мач. Не потраја дуго, поче се вода у каци полако колутати; око онога мјеста ђе ми гледасмо постепено се ороси, искочише неке мале животињце. Прво ни се учини да видимо муху, тек ти она почне расти отијецати; кад оно врц, прометну се у звијере као: зец, као лисица, док иза њих ниче мало дијете. Мало по мало од ђетета се начини чојек. На главу му бијела капа од пуштине. Кад виђесмо онога чојка, лијепо видимо цркву и пут око ње као у огледалу. Онај исти чојек се обрете на путу и пође к цркви. Погледа прво на прозор од олтара, па онда ајд, ајд право на врата, све се обзире да га ко не гледа. Видимо и ђе га једна, жена погледа. — Јована Рупчева, (данас од те куће нема никога.) У рукама јој тикве; пошла бјеше на воду. Кад је опазно да га виђети не може, метну руку у пањегу, уве кључ отвори врата и уљеве у цркву. Кад дође пред олтар прекрсти се (да му Бог поможе!) отвори десне двери и уђе у олтар.

Одмах маче крет, са Свете Трпезе, поче га развидавати и комад по комад меће у торбицу, па ову у врећу коју је носио. При развидавању, паде му једна грана од крста и то не опази. Кад ми ово рекосмо, чусмо лијепо, ђе рекоше они око нас, да нам то не вјерују, (отишли су послје прорицања и напли ону грану под светом трпезом.) Обрће се по олтару и маши се руком за канџела, но их не мога доватит'. Жа' му то па се бије шакама у главу.

На светој трпези, бјеху два сви-
јетњака бијела, не бјеху од сребра,
но од нечега другог, Бога ми ви
то не умљем казати. Уве их и њих
метну у врећу.

Гледа још по олтару и виђе
један колач воска, учини му се
да је тежак, и нешће га узети. За-
веже врећу, затвори је на раме па
отоле из цркве. Затвори за собом
врата, кључ извади и опет га остави
у пањегу, ће је и прије био.

Да би траг приметно, пође око
цркве и не шће право путем но
преко неких крша. Свијегла немаше
тога пута. Ми смо га пратили како
иде, онудијен, ће нема пута. Почи-
вао је под Мало Око у поље, ту је
извадио мало леба из торбице да ије.
Повади неке класове из вреће, које
бјеше ја мним испросио, и нешће их
више носити, мо их баца у воду.
Све је до Дупила иша пољем црм-
ничкијем и ораовскијем. Из Дупила
паса преко Трнова покрај једне
крупке на којој бјеше глава¹⁾ од

Даље га нијесмо пратили, учи-
ни нам се као да се смрче.

Послије мало времена, видимо
оног истог чојка у његовој кући.
На сред куће стоји му сова, а кућа

¹⁾ Обичај је био да се посјечене не-
пријатељске главе држе на видном мјесту
у имању онога који је главу посјекао, и то
све дотле, док је вјетар исушену не обали.

сламењача. У кући му жена и један
ђетић; чим скиде врећу с плећи по-
чину и оног малишу дохвати за
ухо, и рече му: ево сам ти донио
данас, да живиш и да не идеш у
прошњу као и отац ти.

Жена притрчи врећи да види
шта је и чим виђе, престрави се,
отрже руке од вреће, као од уси-
јана гвожђа. — Ками си ни донио
а не срећу; што ће ти, кукавче,
црквене утвари, нао да искобиш
ово дијете. —

На ово му ја упаднем у ријеч
и упитам: — окле сте могли глас
чути, за Бога?

— Као нека зука чињаше ни се,
али ријечи добро разумијевасмо.

Настави он причати даље.

— Мучи, жено, мучи, на ти то
рани, а ја идем да које дрво припре-
мим. Узе сјекиру и изађе из куће.

Више ништа не виђесмо, ми се
одмакосмо, и мач се поче на оном
мјесту ће прије бјеше орошен су-
шити.

Послије овога ишли смо пред
људима, све кудијен смо гледали
онога кад смо проричали.

Ето, то смо ми двојица чињели,
заврши он и показа руком на онога
што до њега бијаше који га помно
слушаше, и климањем главе све му
одобраваше.

Цетиње.

Оливер.

Топло је ово небо... ✓

Топло је ово небо под којим сада живим,
Љупко је ово сунце, које ме туде греје;
Овде се млађан природи целој дивим,
Која се тако мило на српска срца смеје!

Мила је ова земља по којој нога гази,
Красна су ова брда, којима кад-кад блудим,
Те тада на ме мирис љупених цветића слази
За којим тако силно ја сада жудим!

Срца су тако чила, слободом хране груди,
Која ће летет' широм, нашим србинским светом
Па ће из санка лаког умове да пробуди
И спојиће их са својим тако поносним летом!

Тад ће идеје многе, које је копрена скрила
Разбуктат пламом светим, и јурнут' силином свом,
А Равијојла поносно кликнуће тада вила:
„На ноге браћо мила! У понор с душманом!..“

Топло је ово небо, под којим сада живим,
Љупко је ово сунце, које ме туде греје;
Овде се млађан природи целој дивим,
Која се тако мило на српска срца смеје!...

J.

Кум Стијено

— ЦРТИЦА СА СЕЛА —

На самане Бијеле Покладе 18.,
које године ове западоше рано око
средине другог мјесеца. Источник
се надимаше, а с вјетром заносаше
снијег косо кроз пукотине од про-
зора и испод тигала, особито у ку-
ћама које ребром к истоку окренуте
бјеху, те у којима горњег тавана
било није, навио снијег, убадио и
наслагао до сред ноге. То се дого-
дило и у кући Горданиној, жени пок.
Бура Живаљева. Сирота Гордана
дошла је била већ да се „страви“
за своје два синчића: Марка и Го-
луба.

Дјеца гола као робови чепукаху
по тавану, мухајући се за мајком.

Свака им се стопа по снијегу лијепо
разазнаваше, особито прстићи — од
голијех ногу. Од велике студи бјеху
им се ноге зацпрвениле као косовима.
На Марка, од седам година, бјеше
сукнени преполовни од капи и чађе
пожућели гуњић, који му досезаше
до испод кољена и гаће клашњене;
прса му бјеху гола, сва ишарана
пекотинама, како се је дијете над
ватром наносило; новије од њих бјеху
црвене, а старије, колико новчић
велике, црне и чињаху се из далека
као утисци печата. Ребра му бјеху
због особите мршавости малко над-
скочила, те изгледаху као лестве.

Марко бјеше од Голуба много
„јаторнији“, кад се шћаху обојица
дупке усперити, Голубово гјеме до-
пираше Марку до ушију. Голуб не-
маше гуња, но запучаше сукнену
антерију сврху пртене кошуљице,

а испод лијеве сисе, једнијем прости-
јем ковчаром.

Антерија бјеше ветка, сва искр-
пљена шареним простим безом, а
допираше му до испод кукова. Преко
антерије бјеше опасан кајишем од
кулета старе пушке „Капаклије“. Како гуњ и гаће Маркове, тако и
антерија Голубова били су им очеве
хаљине, па то све мало поужено и
пристегнуто, те низ њих ружно ви-
саше, а самој дјеци неки особити
ивглед даваше.

У неко доба дјеца се смирише;
од муке завукоше ноге у огњиште,
на коме тињаво свјетлущаше врло
мало жара. Гордана је и потоњи
сточић турила на ватру, за десет
дана непрестано снијег вијао сâм и
с кишом; бјеше лапавица. Голуб
тури своје ледене ручице мајци
у њедра да му се згрију, а цвоко-
тање зуба узело мах. Гордана обгр-
лила своју дјецу, увијајући се и сте-
жући, да јој се јаук не чује, и си-
нови јој сузе не виде.

Док човјек крупнијем гласом —
испред куће потмуло узвикну:

— Је ли ко дома?

Гордана отпушта дјецу, отвори
врата, кроз која се помоли крупна
људурина. Дуги му просиједи пер-
ци преко главе пажљиво очепљан,
а у правцу наспрам ушију потпи-
шан. Капа му од лапавице бјеше
пустила боју, те се старцу виђаху
црвени млазови, као гајтани, низ оба
образа. Озго на капи наслагао се
свјежни слој од прста дебљине. Из-
гледаше, као да је на глави по врху
капе бијели пљат намјестио. Брада
му оштра и пуна, поодавно не бри-
јана и са великим отобељеним бр-
цима даваше лицу му неки дивљачки
ивглед. Могло му је бити око шездесет.
То му, осим сједине и боје на лицу,
показиваше и уваљеност при доњем

дијелу образа. Заогрнут бјеше дла-
кавим — струњавим капутом, којег
тресну са животом, чим се врата
отворише и поново се на њему сла-
гаху снијежане звјезде. Старац у
рукама носаше дуги шарени чибук
са скадарском дрвеном лулом. То
бјеше кум Стијепо.

— Јесте ли живи? — рече ста-
рац. Добро јутро — додаде улазећи
унутра. Аох! а вама је опушћела —
не дао Бог за овом дјецом — пуна-
на крцата шнијега! Ви сте ка' на
улицу!

— Добра ти срећа — одговори
Гордана, — до гре'оте те не дове-
де ништа! Ево видиш, овакве не-
воље нијеси чуја откад си челом на
земљу па! Боље 'ћаше бит' оно
јутро кад смо њега испратили на
добри пут, да не све покла, но те
остадосмо у ниједан коват!

— А ви даће Бог да имате и
дрва?!

— Ништа, куме, у пуну, напо
што видиш, липе ове два ђетића.
Да им је отац жив, па кад би земљу
на оке дијелили, би се њекако „изе-
њали,“ а ја им, Бога ми, не могу
ништа!

— Како си с лебом, куку ти?!
На полицу да ће Бог да се што
види — вели Стијепо подижући
главу.

— Ни миш да се отрује, не
'леба, не брашна, не жита! — од-
говори Гордана. Назад пет дана
продала сам из скриње своју пото-
њу коретину, те сам из пустог ро-
да — не било за њих — у црну
прџију донијела; продала сам га
брају Вукалу за по багаша жита.
Па како се није могло поћи ни у
мнин, то смо га варили и синоћ га
доправили. Кућу ми приклопно шни-
јег сврх лакта дебљине, а пусти
лијес слаб, избиша, све гледам кад

ће озго лупити, да ме притисне с овом ђедом. Жита може бит' 'ћасмо скупечат' за храну, но ка' што знаш Бог пшта „кимбилију“ од кише, при- тиште вода ка' мнозини. „Оне пет- шест овчица диже ни плима. У циглу ћиџеру 'лаку и ђецу они „шилок“ не понесе. но се на Бога чапаше на врбе. Вода им је до нџа допирала. Тако ти је ова добра сре- ћа! Да те нудим да сједнеш. даће Бог да имаш ђе, но опрости тако ти оне воде, што си на ову ђецу бачио!

Старцу грунуше сузе. Откопча капут и испод њега, а с лијевог рамена, смаче пуну торбу. Држ', ја- дуљо моја! Ето ти ту један осијек 'леба и два три сирчића, дадни тој ђеци, да ми не помру од глади на праг од куће; па предигни ш њима у нас, неће ни ово вазда бит'!

Па кад се отвориј прољеће, даће- мо овога старијега ђе у дворбу, да коме за 'леб чува двоје-троје гове- ди. Ови млађи остаће код мене. Не- ће га нико „мородавит', нека чини што може, па кад мало „офрне“ испратићу га у свијет. А чим се ишћарј дан, окупићемо се да пре- кријемо ову јадо-кућу и утврдити. Ти ћеш као и до сада чињети што у руке, 'одити по надница. и на ово мало темељчића моћеш самој „изен“ учињети и „матењати“ се. Е ова ђеца по Божјој ништа мање не до- лазе мене но тебе, чим сам их ја на руке држа'. Е јадна ђецо! — по- гледа их Стијепо поново, како бјеху кидисала на хљеб, те халапљиво прождираху — као дивљи грабљивци. — Ја бих, да их сад водим — рече Стијепо — но не могу бдсу по овоме „симбијалу“ — од снџега. Једнога ја бих могао понијети на плећи, но за овога другог не знам што ћу?!

И Гордана се грцаше у сузама, а љубљаше руке старчеве.

— Ма како ћу, куме, за хајтар Божи, оди ми кажи, сад с овом чер- гом дићи, да ти кућу загојатим и засједнем на огњиште, ка' да сам се у вас окотила?!

— Е, то ми причат' немој. е ми се учини, ка' да ме једном заљушти- цом по турину удариш, да нико не види. Срамота се је прије нас ро- дила. Но ту ја не видим никакве срамоте. Ја сам „капац“ од онога мојега. А ова ми ђеца долазе истом као и она што сам с оном бабетином имао. Но тако као што ти рекох: навуци што овој ђеци на ноге, узми кључ, па их доведи до довече. И с Богом немој инако учињет', да ме старога ломиш, да се опет по овоме зломе времену довукујем!

*

Голуб је вратио дуг своме куму Вазда му шиљао поред кџлана, па- сова, дуванскијех кеса и кутија из Цариграда: кафе, шећера, ориза. А најглавније је било то, што је своју духовну браћу — синове Стијепове — који су после смрти очеве беспосли- чарењем и распикућством осирома- штили — за њеколико издржавао жи- том, док им није код себе нашао мјеста у стамбулским капијама; те их по конака размјестио.

И једни и други пошто су и данас живи — само ако стрпљења имали буду, поштеног владања и марљивог рада, имаће прелијепе бу- дућности. Него како се чује по честим писмима осталих сељана, синови на- шег доброг Стијепе поново су се дали разврату.

Много значи пријатељ — искре- ни пријатељ, јошт ако је на снази. Помогне довести човјека до оне ви- сине до које само наша машта у сну и на јави може човјека попети. Па ако на тој — за њега неприро-

дној висини буде у стању и умједи равнотежу одржати, постаје — како он бап себе сматра — „срећним.“ И да се почне нагибати, онај исти пријатељ, поново ће га првом и другом уздржати, да се не стропшта, те, као стогу сијена, којег је вјетар из темења узљуљао подупријеће софе, насупрот вјетру, да га уздржи вертикално.

А ако човјек, као синови нашег јунака у овој причи, буде рачунао, да ће се на софе непрестано наслањати, те зарони и заглиби у вртлогу незнања, и пљуне на добродин-

ства свога заштитника, за пошљедице кајања тек ће се потље у невријеме сјетити, јер и софе, па ма биле и од стржевог коља — благовремено иструну.

Грдне разлике између тога и овога: кад се човјек природом, знањем и свачим обдарен сам по себи уздиже и пење, а чине му се од сваке руке подметања и разне неприлике и сметње?! Колико је таквих пропало, и колико ће их таквих — на жалост — јошт и двадесети вијек прогутати?!

Лука Јововић.

— жж —

Ж и в о т ј е б о р б а.. ✓

Живот је борба вјечна
Вртлог на земни, кал..
Ријека брза и течна
Чиј крвљу пјени вал!

У тој огромној маси
Мален сам трунак ја, —
Куд ће са мном таласи,
То сами Господ зна!...

Н. Николић.

— жж —

Н а т п и с ✓

— Malherbe —

Од свијета ти си, ће најљепше ствари
Увијек имаду понајгори крај, —
Ружицом те зваху и ка ружа права —
Живје само мај.

Ж. Драговић

— жж —

Путовање Петра I (светог) у Русију 1785, г. и личности које су играле улогу у томе путовању: Абат Долчи, ђенерал Зорић, ђенерал Неранчић, књ. Потемкин и др.

Пише Ж. Драговић

Наш народ има право кад каже „настала су мучна времена“, јер је доиста тако. Настала су мучна времена за много што — шта, па и за историју. Мислим да нема тога, који зна да напише „криво глагоље“, а који се не сматра позван да пише „историје.“ Тако је барем код нас, у Црној Гори. Међу тијем већина њих такви су људи, којима се никад ни у сну снило није, што је то историјска крптика. Па се опет пише, и пише, и пише „на пропалују.“ Изводе се поријекла од Краљевића Марка, Сибињанина Јанка, Реље од Павара, Орловића Павла, а мислим да ни стари Кулин Ван није остао на миру и нико не може јемчити, да се, не лези ђаволе, не појави и какав његов потомак са свијема огромнијема претензијама, које му доноси његово стародавно поријекло. Но није то никакво баш тако велико чудо. Људи веле: „ко својих заслуга нема, он се на туђе оснива,“ — треба на ма који начин растиснути себи мјесто и створити положајчић, не би ли се мало „провефкарило“ на туђи рачун. Да, то чудо, рецимо, није; али је то више но чудо, што се сва та и друга „сочиненија“ тако некако „фино“ укљуде, да постану нека врста „догматике“, што оно веле: „гледј ме, не дирај ме“; окружена су неком тајанственошћу; да те Б.г, брате, од тога сачува, па тако!

Сигуро ће мој поштовани читач рећи: „ево нам и још једнога, који

ће да нас истијем пићем поји“; може рећи, али неће погодити. — Ја сам, истина, давно себи готово дао ријеч, да нећу више писати наше „асторије“, а жље сам их и до сад писао, ма овога пута ево хоћу. Само нека се нико не боји, да ће бити зађевена ма чија „фина“ осјетљивост, — ја ћу се постарати само, да изнесем на виђело једну страну из живота црногорског господара Петра I. (светог) и да бацити мало више свјетлости на нека личности, о којима се код нас врло мало или ни мало што зна, па да видимо, како често пута може и најбољи човјек да пострада, ни крив ни дужан, и да поставе жртва равнијех политичкијех комбинација и сплетака, којима он „нити је сјетан ни савјетан.“ Дакле на ствар.

Карловачки српски патријарх Мојсјеј Путник, у присуству више архијереја, посветио је на најсвечанији начин Петра Петровић Његоша за архијереја, 13. октобра 1784 год. О овом своме посвећењу он је извијестио руску владу, писмом од 7. Новембра 1784 год., које је било упућено на име књаза Потемкина и у којему се, између осталог, говори: „да и ја, по примјеру мојијех предака, желим, заједно с мојијем народом, стојати на службу Рускога Двора, и не штеђети пролити и пошљедњу кап крви, ако тога буду тражили интереси братске нам Русије“.).

Из Карловаца Петар I. отишао је у Беч. О његовом бављењу у Бечу, као и о његовом познанству с абатом Долчијем, нећемо се распрострањавати. Личност абата Долчија довољно је објашњена у радовима М. Драговића у „Гласнику“ Срп. уч. друштва, у радовима Ко-

1) Марко Драговић, Русија и Црна Гора 1780 1790; „Гласник“ књ. 72, стр. 221.

ваљевског и др. Рећи ћемо само толико, да је он у Бечу смишљао и довијао се, како ће и на који начин доћи до какве помоћи своје „ојађеноме отачаству“ и прибавити му средства за предстојећу борбу са самозванијем везиром од Арбаније Махмут-пашом Бушатлијом, којему су црногорски главари изнајбоље ишли на руку, својим непатриотичним поступцима и прећераном чежњом за турскијем мецидијама с једне стране и млетачким дукатима с друге. Пошто, по прилици, није могао у Бечу постићи жељну цијељ, он се старао, да како год прође у Русију, увјерен будући, да ће му руска влада, за чије интересе готов је и он и његов народ „пролити и пошљедњу кап крви“, задовољити његове скромне и оправдане жеље.

У овоме му је добро дошло повивно писмо од ђенерала Зорића, да дође у његово имање Шклов, те да му за које вријеме буде гост. Мислећи, да ће му Зорић, било својим средствима, било на ма који други начин, помоћи, он радо прими позив и заједно с Долчијем отпутује у Шклов. Сад настаје питање: у каквоме се је друштву нашао он у Шклову, ко су били ти људи и какво је било њихово занимање и њихове тежње?

Одговор на ова питања чиниће главни дио ове наше расправе, чиниће управо њено језгро јер без тога не би нам могло ни из далека бити јасно све оно, што је даље шљедовало.

Познато је да су аустријски ћесари мало по мало крњили оне привилегије, које дадоше Србима, што се с патријаресима, Арсенијем III и IV, преселише у Аустро-угарске крајеве; а поред тога, ни вјера им остала на миру није. Римски свештеници, уз припомоћ политичких власти,

особито за вријеме Марије Терезе, почеше силом принуђавати народ на унију. Пшљедица тога притиска и насилног поступања бјеше то, што се је народ бунио, а најпослије и то, што се је течајем три године, 1751—1753, иселило у Русију око 100 000 душа Српскога народа. Прву партију ових исељеника предводио је капетан Хрват и Текелија, а другу Прерадовић и Шевић.²⁾ У броју ових потоњијех пресељеника ми налазимо и два брата Зорића, два мајора, Максима и Василија, синове Тодора Зорића.

Максим Зорић служио је најприје као пуковник под командом ђенерала Шевића, а доцније под командом ђенерала Прерадовића. Он је имао само кћер Јулијану, а ни он, ни брат му, ни стриц им Иван нијесу имали мушкога порода. Овај потоњи имао је кћер Стефаниду, која је била удата у породицу Неранђића и имала је два сина: Симона и Давида Неранђића.

Да се не би утрла породица Зорићева, Максим по постојећим за то законима, посини сина своје сеestre од стрица, Симона Гаврилова Неранђића, да се користије како именом, тако и свијема правима и привилегијама, које припадају породици Зорићевој.³⁾

Брат његов Давид и даље се називао Неранђић, а он се од тада називао Симон Зорић, а то и јест баш тај Зорић, који је Петра Петровића у госте поввао.

Кад се је Зорић доселио у Русију било му је 9. година, а већ од

²⁾ Срби у Угарској, с франц. превео и допунио *Др. Ст. Павловић*, Н. Сад 1883, стр. 138. Историја Хр. црке од *Н. Живковића*, Тузла 1897., стр. 111—112.

³⁾ *М. И. Мешчерики*, С. Г. Зорић, „Рускиј Архив“ за 1879. свес. 5 страна 38—39.

11. година. 1. маја 1754 г., био је заведен у војску као хусар у један од пукова Прерадовића и Шевића, те је, живећи код куће, пролазио ниже чинове и под надзором својега поочима изучавао науке и вјештине, но особито је страсно волио јахање, гађање у нишан и мачевање, те је и постао изврстан биџација и нишанџија.

Године 1760 почиње се права његова служба. Те године учествовао је у седмогодишњем рату и био је заробљен. Пошто га Пруси ослободје, за одликовање у бојевима буде произведен за поручника. Доцније, он је вршио разне дужности, а у рату с Туреком, 1768, видимо га као мајора под командом ђенерала фон-Штофелна. У овоме рату он се ванредно одликовао и главнокомандајући, гроф Румјанцов, више пута је у својим рапортима царици истицао заслуге мајора Зорића, који нити је допустио Турцима да направе мост на Пруту, нити да иначе пријеђу преко те ријеке, него је све њихове покушаје осујећавао и сузбијао их с огромнијем губитцима.

3 јула 1770 г. Зорић, код Рјабе Могиле, живим покретом принуди Турке на бјегство. Пораз турски био је потпун. Но овдје је и он сам ало прошао: и овога пута, као вагда био је пред војском и борио се као прости војник, ушљед тога добио је три ране, — двије од копља, а једну од сабље. Турци га опколе и дигну сабље да га сасијеку. Он се и ту јуначки борио, али кад види да је све увалуд, повиче: „Ја сам капетан-паша!“ (ђенерал) и то му је спасе живот. Турци га заробе и затворе у Еди-кулу, у којој је проживио 4 године и 7 мјесеца. Доцније био је пуштен, али су га држали у Цариграду још 8 мјесеца, т. ј. све вријеме док се рат свршио и док се заробљеници нијесу промијенили.

Пошто се је, 1775, вратио из ропства у Петроград био је одликован орденом св. Ђорђа IV. ст. и успјешно је вршио равне поруке и дужности, како војничке, тако и дипломатске, чиме је и обратио на себе пажњу како моћнога тада у Русији књаза Потемкина, тако и саме царице Катарине. Потемкин га, шта више, узме себи за ађутанта. Али ово није био човјек, који је макар што радио без рачуна, те је и овијем приближењем Зорића он имао особити смјер.

Књаз Потемкин био је један од оних људи, чије способности нијесу могле бити неопажене буднијем оком и генијем царице Катарине, те их је издизала и упућивала на оно поприште, на које су они најбоље могли послужити домовини. Но пошто се његово уздизање при двору не односи баш непосредно на нашу тему, ми се нећемо много ни занимати питањем како се је један коњички гардијски официр уздигао до такве славе, моћи, величине и титула. Напоменућемо само то, да је он био обвезан Орлову, ондашњему љубимцу царичину, за своје прво познанство при двору. Његово напредовање ишло је тако живо, да му је и сам Орлов почео завиђети и прибојавати се од њега.

Једном приликом играла је Катарина с Орловим на карте. Потемкин је био ту. Примакне се столу и мало се слободно наслони руком на сто. Орлов му шапатом примјети, да такво држање у присуству царичином није уљудно. „Оставите га, рече царица, он вама не смета“... Орлов га је оставио, али су се те ријечи дубоко у његово срце зарезале... Орлов и Потемкин постали су од тада тајни супарници..

Дан за даном текао је. Потемкин је побједио, најослије, све те-

шкоће и све своје супарнике и сви су били уклоњени из двора. Орлову, Василичкуву, Панину и др. није сад остајало друго, до да се из даљине свете, и да пронађу кога, ким би Потемкина оборили.

Рат с Турском свршио се 1774 г. Кучук Кајнарџиским миром. Заључак мира обиљежен је особитијем свечаностима у Москви, иза којих се двор врати у Петроград, а у дворској пратњи видимо два нова лица: Завадовског и Безборотка, као кандидате на придворни успех. Орлови и Панини једва су ово и дочекали и почели су предлагати царици, да отпусти Потемкина, а да узме мјесто њега Завадовског. Потемкин је наврио, да Завадовски може бити опасно оруђе у рукама његових непријатеља, те се почне старати, да нађе човјека, којим би могао замијенити овога при двору. Ту му се јавља Зорић као наручен за тај посао. Он је био човјек млад, око 30 година, диван да му пара нема, а храбар до занешености.

Сад нам је јасно, зашто га је Потемкин узео за ађутанта и прибливио га двору. Он је своју цијељ и постигао.

Течајем 1777 г. Зорић је произведен најприје за потпуковника, па за команданта придворне гарде и придворних козачких чета, па за пуковника и личног ађутанта царичина, па за ђенерала. То се све збило за 4 мјесеца: од 26 маја до 22 септембра. Зорић је замијенио Завадовског! —

Успјех Зорићев при двору трајао је само 11 мјесеца, али није било човјека, који је за тако кратко вријеме добио толико владарских милости, колико он.

На дан крунисања. 22 септембра 1777 г., добио је од царице: звијезду, сабљу, перјаницу, појас, мамузе, пр-

стен, пуца и др., све у брилијантима. Мало за тијем Малтијски орден св. Јована. 30 септембра добио је на дар државно имање у Лифландији, купљено у грофа Бутурлина, у вриједности од 200.000 рубаља. Затијем дивни дворца у Петрограду, близу царскога Зимскога Двора и и у готовом новцу 300.000 рубаља. Страни владари одликовали су га високим орденима, а нашао се и по ђекоји пјесник, да пронесе „Зорићеве славе звуке.“

1778 г. Царица му је даровала државно имање Шклов у Могилевској губернији, бивше књаза Александра Чарторијског, са 16.000 душа на њему, у вриједности пола милијона рубаља.

Исте године даровала му је све имање Адама Чарторијског у Полоцкој губернији.

Тако је ђенерал Зорић течајем 11 мјесеца добио дарова, по приближној оцјени, око два милијона рубаља.⁴⁾

Он је имао огромни утицај на ток ствари при двору. Сами гроф Румјанцов-Задунавски, под чијом је командом некад Зорић служио, обраћао се к њему с молбом, да се узме за неке особе. Његовој пак издашности и сујети није било краја, али се све то може у неколико опростити кад знамо, да је он увијек био готов да помогне ближњему и цио свој уплив употребљавао је само на то, да помогне оним људима, које је рачунао, да су чим год увријеђени. Осим тога, ни један од ондашњијех виђенијих људи у Русији, који су олако до богатства дошли, није га ни из далека вратио домовини таквим доброчинством као Зорић. Њега су називали „најбољим смртним“, а доброчинства његова по-

⁴⁾ „Руски Архив“ иста св. стр. 41 и даље.

други пут један артиљеријски официр 10.000; на билијарди је изгубио једну вече 2.200 рубаља, а на карте исту ноћ 1.500.

Нешто због тога, а нешто због неуредног држања имања, ствари Зорићеве пошле су рђаво. Поред свега тога, што је располагао годишњијем приходом од 100.000 рубаља, принуђен је био да залаже своје драгоцености.

1781. г. руски престолонаследник Павле Петровић, заједно са супругом, почастили су Зорића својом посјетом. Зановићима су предлагали, да ступе у гарду Њеног Величанства као капетани, али се нијесу хтјели примити. Други план је савријевао у њиховијем мозговима.

Видећи како Зорићу ствари иду рђаво и како се ту не могу наградити блага, као што су мислили, они, споразумно са Салморавом, понуде Зорићу, да им даде Шклов на управу, а они да му цео дуг исплате и да му дају годишње 100.000 рубаља аренде, само да пусти једнога од њих, да оде да прода очинство, којег, буди речено, није постојало, да дохте потребите за то новце.

Добродушни Зорић узме ово за готов новац, и био је весео, што ће опет своје ствари уредити. Све је било уређено као по маслу. Анибал отпутује и врати се натраг у фебруару 1783 г., али на велико чудо свију, није одсио код Зорића, него код једнога чивутина и течајем неколико дана никуд није излазио, него се заклањавао у собу с братом и ни слугу нијесу унутра пуштавали.

Наскоро за тијем појаве се у саобраћају лажне банканоте. Оне дођу и до рука књ. Потемкина и ствар се, најпослије, сврши тијем, што су Зановићи осуђени на пет година

тамнице у Најшлотској тврђави, а пошто је тај рок истекао, послати су у Архангелск, а отуда су проћерани сасвијем из Русије.

Сумњало се и на Зорића и бр тачу, да су удионици у томе послу, али последије строге истраге они су се оправдали.

Поред свега тога, Зорића је ова ствар убила. Истина, он се и даље веселио и живио као прије, али се лако дало опасити, да је то било весело на силу. 25 Јула 1784 год., нарочитијем указом царичинијем, он буде ослобођен од службе, а је ли то било по његовој жељи или не — није познато.

Он је даље стално живио у Шклову и вас се посветио својој школи и васпитању дјеце у њој. Први курс његовијех питомца свршио је 1785 г.

Брат његов, генерал Давид Неранцић, настанио се у Петрограду, у раскопно мобилираном дворцу са 40 соба и одатле је бомбардирао књ. Потемкина пројектима о ослобођењу Срба и у опште Југословена, предлагајући себе за скромно краљевско мјесто у томе ослобођеном нареду.

Сви ти пројекти врзали су се на прво мјесто око Црне Горе.

Први такав пројект дао је Неранцић Потемкину у априлу 1785 г.

Да би јасније виђели какав авантуризам и каква опет наивност провијава у томе пројекту, приводимо га овђе од ријечи до ријечи:

„Ја сам свагда држао себи за привило, да се у свијема мојим дјелима и предузећима обраћам мојим милостивцима. За таквога ја сматрам вас. од онога времена, од кад сам служио у војсци под вашом командом, кад сте моју равносну службу удостојили ваше пажње“.

други пут један артиљеријски официр 10.000; на биљарди је изгубио једну вече 2.200 рубаља, а на карте исту ноћ 1.500.

Нешто због тога, а нешто због неуредног држања имања, ствари Зорићеве пошле су рђаво. Поред свега тога, што је располагао годишњијем приходом од 100.000 рубаља, принуђен је био да залаже своје драгоцености.

1781. г. руски престолонаследник Павле Петровић, заједно са сугругом, почастили су Зорића својом посјетом. Зановићима су предлагали, да ступе у гарду Њеног Величанства као капетани, али се нијесу хтјели примити. Други план је савријевао у њиховијем моговима.

Видећи како Зорићу ствари иду рђаво и како се ту не могу наградити блага, као што су мислили, они, споразумно са Салморавом, понуде Зорићу, да им даде Шклов на управу, а они да му цео дуг исплате и да му дају годишње 100.000 рубаља аренде, само да пусти једнога од њих, да оде да прода отиноство, којег, буди речено, није постојало, да домесе потребите за то новце.

Добродушни Зорић узме ово за готов новац, и био је весео, што ће опет своје ствари уредити. Све је било уређено као по маслу. Анибал отпутује и врати се натраг у фебруару 1783 г., али на велико чудо свију, није одсио код Зорића, него код једнога чивутина и течајем неколико дана никуд није излазио, него се закључавао у собу с братом и ни слугу нијесу унутра пуштавали.

Наскоро за тијем појаве се у саобраћају лажне банканоте. Оне дођу и до рука књ. Потемкина и ствар се, најпослије, сврши тијем, што су Зановићи осуђени на пет година

тамнице у Најшлотској тврђави, а пошто је тај рок истекао, послати су у Архангелск, а отуда су проћерани сасвијем из Русије.

Сумњао се и на Зорића и брата му, да су удионици у томе послу, али послје строге истраге они су се оправдали.

Поред свега тога, Зорића је ова ствар убила. Истина, он се и даље веселио и живио као прије, али се лако дало опавити, да је то било весеље на силу. 25 Јула 1784 год., нарочитијем указом царичинијем, он буде ослобођен од службе, а је ли то било по његовој жељи или не — није повзато.

Он је даље стално живио у Шклову и вас се посветио својој школи и васпитању дјеце у њој. Први курс његовијех питомаца свршио је 1785 г.

Брат његов, генерал Давид Нерандић, настанио се у Петрограду, у раскошно мобилираном дворцу са 40 соба и одатле је бомбардирао књ. Потемкина пројектима о ослобођењу Срба и у опште Југословена, предлагајући себе за скромно краљевско мјесто у томе ослобођеном народу.

Сви ти пројекти врли су се на прво мјесто око Црне Горе.

Први такав пројект дао је Нерандић Потемкину у априлу 1785 г.

Да би јасније виђели какав авантуризам и каква опет наивност провијава у томе пројекту, приводимо га овђе од ријечи до ријечи:

„Ја сам свагда држао себи за привило, да се у свијема мојим дјелима и предузећима обраћам мојим милостивцима. За таквога ја сматрам вас. од онога времена, од кад сам служио у војсци под вашом командом, кад сте моју равноту службу удостојили ваше пажње“.

„Ја никада нећу бити толико неправедан, да пред свијетом не признам, да сам помоћу наше свјетлости у служби мојој био толико срећан. Удостоивши се таквог одликовања, ја сам се свагда старао, да се покажем усрдан и вјеран у служби, но по несрећи нијесам имао згодне прилике, да ову жељу испуним, а не предвиди се, да ћу је имати ни у будуће, пошто живим у земљи, у којој сваки домородац, ма ја био и раван с њим по чину, има право привијенства пред једнијем странцем, на основу заслуга, што су их његови стари стекли за отаџбину. Због тога, ја сам се старао, да нађем такво мјесто, гдје ми и право рођења и личне заслуге дају могућност, да покажем своју усрдност, како у корист мојега старога отаџства, тако и за славу новога, садашњег.“

„У смислу овога, ја сам напустио да покажем Русији благодарност тијем, да придобијем за њу народе, који су с њом једне вјере, језика и племена. То ће увећати име и славу велике царице и њених сатрудника, а послужити на спас народа, који стећу под насилничким јармом“.

„Ја сам се надао, да ћу ову моју намјеру моћи испунити још 1779 г., кад је један корпус војске био предат кн. Репнину, и кад се очекивао рат с Турском. Због овога сам се и старао моје тадашње пребивање у иноземству употребити на своју корист, као и у корист дјела, о којему је ријеч. Мисли моје биле су особито окренуте на Црну Гору и сусједне јој народе који живе на бреговима Јадранског мора, о којима сам и од прије имао нека познања. Ја сам дошао до те те мисли, да би присаједињење ових народа под скиптром срећне Русије донијело истој корист, част и славу.“

„Да бих што боље упознао тај народ ишао сам у Венецију, одакле сам имао прилику постићи своју жељу. Кад сам се враћао из Венеције, срио сам се у Трсту с црногорскијем главарима, гдје сам се дуже с њима разговарао и још више упознао с њиховијем стањем. Том приликом они не само што су изјавили жељу да буду под руском заштитом, него су и мене молили, да се заузмем за њих, како би прије ову милост добили. Они су тражили од мене и средства и савјета за њихову борбу с Турцима“.

„Таква њихова жеља и околности ондашња побудиле ме, да им обећам, да ћу радо помоћи њиховој срећи у свему, у чему могу. Ја сам том приликом особито препоручио слогу и међусобну љубав, а такође и љубав с околинијем хришћанима, с којима они морају бити у вјечитој савезу, ради њихове среће и успјешније борбе с душманином рекао сам им и то, да ће то не само бити пријатно царици, која ће због тога удвостручити своју милост према њима, него да ће они тијем увећати своју снагу и да се тако могу лакше одржати противу Турака, који владају над вишијем дијелом тамошњег хришћанскога народа.“

„Пошто тадашњи војнички покрет није имао жељеног успјеха и очекиваних пошљедица и пошто се уговорима утврди општи мир, то и ове моје жеље нијесу имале успјеха, зато сам их и прећутао до бољих прилика.“

„Кад је, године 1783. општи мир био поколебан, и кад су одјељења наше војске пријешла турску границу, тада сам се и ја ријешио, да остварим моју првашњу намјеру. Удајући се потпуно на добро расположење Црногораца према мени, као и на свагдашње њихову непри-

јатељство с Турцима, надао сам се постићи тамо жељени успјех; због овога намјеравао сам поново предмети путовање, под именом простог путника, у земље, у којима је била цијељ мојега предузећа.“*)

„Моје путовање дало ми је повода, да учиним ове примједбе и да их поднесем вашој свјетлости:

„Становници Црне Горе, са још неким тамошњим народима, који су били сретни, да приме грамату од цара Петра Великога, чувају исту као залог, која им предриче вјечно и вјерно њихово уједињење с руском државом. Овај мудри владалац дао им је похвалне грамате, како због њихова јунаштва, тако и да их задобије за себе као народ, који му много може помоћи, да избави из ропства све тамошње народе, који су једино због неслоге изгубили своју слободу. Морам опавити и то, да ти народи, и ако су изгубили слободу, нијесу изгубили, ни оштетили свој народни карактер, нити усрђе к вјери и служби, у чему су они увијек служили као примјер другијем народима“.

„За потврду овога могу послужити исељеници из тих земаља, који су ступили у руску службу, који пред очима ваше свјетлости, у прошлијем ратовима с Турском, покаваше своју неустрашивост.“

„Нека ми буде допуштено опавити овђе, да ће се први корак за испуњење овога предузећа састојати у томе, да се допусти Црногорцима, као народу слободноме и независноме, да јавно објаве, да се налазе под заштитом моћне царевине. Они не ишту друге помоћи осим ове; а кад им је нужно добављати војничке потребе, они то чине преко сусједа, што живе по бреговима Јадранскога мора,

с којима они живе у братскоме савезу, кумству и пријатељству, које се међу њима од старина чува, као јемство трајног пријатељства. Они су борбом својом сачували до сад слободу и независност, одбијајући од своје земље честе непријатељске нападе. Кад пак буду учинили услугу руској држави, царска милост неће их оставити без достојне награде.“

„Да се достигне овђе изложена цијељ, и да се збаце ропски окови с народа сусједних Црној Гори, потребан је савез и снага с истијема; а такође и таква особа, која би могла руководити овим важнијем дјелом.“

„Једино ово може учинити тврди основ њиховој срећи, а вјечитој пропасти њихова угњетача. Ови угњетачи бојећи се од слоге међу њима, просипљу силно благо на то да их поткупљују, да сију међу њима раздор, те да тако никад не буду у стању доћи до међусобног савеза и ослобођења. Турци се јако боје од Црногораца и поред свега тога, што имају много вишу војску, у течају толико вјекова нијесу могли покорити Црну Гору. Кад би се пак Црногорци ујединили с околнијем хришћанима, тада би свуда Турке потукли и збацили турски јарам са страдајућих хришћана. Турци по државају раздор међу онијем народима, да би тако сами били у безопасности.“

„Повнато је да се Црна Гора одликује јунаштом од свију осталих народа, који је окружавају; зато ће најбоље бити најирије њу удостојити високе заштите, па послје и друге, сусједне јој народе... Ја се обраћам с овим предлогом вашој свјетлости као особи, која је удостојена највишега царскога повјерења и која има највише средстава, да ово оствари. Ви, који сте славнијема дјелима прославили

*) куренв је свуда мој.

себе пред цијелијем свијетом, убројте међу својим дјелима и ово, које није мање славно од других; а међутијем, на ово дјело побуђује вас једновјерство и једнокрвност ваше браће Словена“...

„Црногорци и други Словенски народи, који су имали некад своје славне господаре, што су господарили над Илиријом и другијем земљама све до Црнога мора, нијесу још пали духом, нити изгубили своје јунаштво, које су од предака наслиједили. Ово су они засвједочили многијем славнијем дјелима. И ако се сви ови народи, осим Црногораца, налазе, по несрећи, под турском влашћу, опет, кад би Русија заратила с Турцима, они би, жељни слободе, устали на Турке и тијем их принудили, да остану у земљама гдје су, да се не крећу против Русије...“

„Ја мислим да нема ништа, што би сметало остварењу овога предузећа, осим ако би се узело у обзир то, што сад међу државама постоје мирни одношаји, па да се ти одношаји не би овијем пореметили. Но морам опазити, да ова бојазан не би имала мјеста, *пошто Турци не могу због овога имати никаквих претензија на Русију, него ће сву своју освешту обратити противу Црне Горе*, с којом су и аначе у непрестаном рату, због тога што Црна Гора каже, да не зависи од Турске, а Турска неће то да призна. Значи, да љубав, која постоји између рускога двора и другијех, сусједнијех држава не може овоме послу бити од сметње, нити се њихова љубав тијем може поколебати. И Аустрија сама хтјела је учинити овај покрет, 1783 године, кад је пиљала у Црну Гору, под именом простијех путника, једнога пуковника и три млађа официра, који су имали то да изврше. Не само да се овоме није нико противио,

него је сваки изјавио жељу, да ће томе радосно помоћи. Што пак ови посланици аустријског цара нијесу успјели, узрок је то, што покретачи нијесу били једне вјере с тамошњијем народом. Црногорци исповиједају источну вјеру и тврдо су њој привезани, те мрве свакога, ко исповиједа западну вјеру и Латинима ништа не вјерују. Кад је народ видио, да неки поткупљени главари друже с аустријским посланицима, збацили су их с главарства и лишили народног повјерења. Кад су мени о овоме јавили — казали су ми, да су они вјерни само Русији, на позив које ће они предузети поменуто дјело.“

„Сад су они мени послали нарочите изасланике с поновљеном свагдашњом молбом, да им се изрази највиша царска протекција. Они траже од мене савјета, каквијем начином они могу приступити парском пријестолу с молбом, да мене *пошљу у Црну Гору за њиховога врховнога старешину*. Ја бих био најсретнији, кад бих био удостојен ове милости, те бих тако имао могућност, да покажем према мојој новој отаџбини ону благодарност, коју у души одавно осјећам. На овај њихов захтјев ја нијесам могао дати одговора, јербо је то скопчано с великијем и тешкијем предузећима“

„Кад, ваша свј. тлости, изволите међу многијема кориснијем мислима за вашу отаџбину уврстити и мисао о овијем народима, ја ћу бити готов дати вам најтачнија извјешћа о овој ствари, као и начине, којима се ово може остварити. Бићу најсретнији, ако могах што допринијети: користи, чисти и слави љубљенога ми отаџства“.

„Брзи одговор на све ово, биће за мене нови доказ ваше велике к мени милости“.⁷⁾

⁷⁾ М. Драговић, Црна Гора и Русија; „Гл. Ср. Уч. Др.“; књ. 72. стр. 231—7.

Виђели смо више, да сувременици карактеришу Неранџића као човјека „поштена“, али у исто доба и проста, „који никад књиге у руке узимао није, а никад карата из рука испуштао није“, те нам је тешко претпоставити, да је овај пројект плод само његове маште и да у спремању тога пројекта нијесу кад-тад примали учашће и Зановићи. У овоме нас још више увјерава та околност, што из истог пројекта видимо, да је Неранџић доста добро познавао прилике, у којима је Црна Гора живјела, као и њене односе према становницима у сусједном јој бокешком приморју. Није могуће мислити да је Неранџић ово познавање подрпио путујући у Венецију, Трст, па ма било и у крајеве ближе Црној Гори. Ту је требао неко да га са свијем тијем упозна, и тај неко морао је бити рођен у тијем крајевима, а такви су били Зановићи. Истина, Неранџић се гледао како сам прича, и с неким црногорским „главарима“ у Трсту те су му и они могли у неколико инспирирати ове самозванштине, какве се у његовом пројекту огледају, јер су они на свашта били готови, само да „осоле празни длан“, као што је то и у другом приликама бивало. Да је то тако, даје нам право мислити и та околност, што мало времена прије него је Неранџић свој пројект поднио, видимо у Шклову депутацију „црногорских главара“ од 4 особе, од којих се један издавао за губернатора, други за архимандрита, а остали за војводе и о којој депутацији и сам Неранџић у пројекту спомиње, да су дошли да га у Црну Гору позову. Доцније се показало, да су то биле скитнице и варалице, од којих су тројица проферани, а четврти, некакав Рајковић, био је затворен у једном селу близу Шклова.

Је ли Зорић примао какво учешће у заснивању овога вратоломнога пројекта свога брата, с поуздањем тврдити не можемо, али да је знао за њ, — о томе нема ни сумње. Шта више, ми би, готово без грехоте, могли мислити, да је баш и позвао Петра Петровића у Шклов с намјером, да га какогод на фини начин у ову ствар уплете и тијем јој вишу важност прида.

У Неранџићеву ствар био је посвећен и један руски официр, Сава Марковић, родом из Далмације, а тако и некакав мајор Шакабенда, који се је издавао за грофа и служио је некад у Пољској. Ова двојица били су затворени у Могилеву због прављења лажних новаца, као и Зановићи, а пошто су ослобођени, живјели су на рачун Неранџића и извршивали његове наредбе у Русији и изван ње. У то је био посвећен такођер и некакав Куртовић, трговац у Трсту, код којег је Неранџић био оставио доста крупну суму новаца, да му за сваки случај ваља, кад би кренуо да се закраљи.

Осим овога свега, постоји још и pjesма спјевана у славу Неранџића, а који је од чланова овога авантуристичког клуба спјевао — није ми познато. Она је на рускоме језику, попут наших народних pjesама, написана, или може бити преведена, а ја је ради љубопиства доносим ево у српском преводу:

Још зорица не забијелела,
Ни даница помодила лица,
Бијела је кликовала вила
И дозива српској земљи равној:
Весели се српска земљо равна,
Која но си ојађена давно,
У теби је цвијет процвјетао,
У около свјетлост распустио,
Од *неранџе*, дрва племенита;
Дивне су га преи одгојиле
И рујној га зори даровале,
Зора збори звијезди Данице,

О Данице, моја другарице!
 Ево свијет надања нашега,
 Што ће клеге проћерати Турке,
 Проћерати преко мора сиња,
 И узети од Турака крило,
 Ослободит' што је српско било.
 Кад то чуше српски витезови,
 Војводе и храбри јунаци,
 Поскочише на ноге јуначке,
 У рукама пушке прихватише,
 А милосног Бога споменуше,
 Из бијела грла запјеваше:
 Кад ће нама зора осванути,
 Кад ли ће нам сунце огријати,
 Кад *неравца* лишке распустити? —
 Гласом поју, своје руке шире,
 Како ће га, мисле, дочекати,
 Како ће му стати бесједити,
 Како ли ће њега поздравити:
 „Добро доша', наша жеља давна,
 „Сјајно сунце, љепше од Данице;
 „Давно, јадни, ми сви уздишемо
 „Уздихући на небо гледамо,
 „И молимо Бога великога,
 „Да нам пошље од рода нашега,
 „Од ког би нас огријало сунце
 „И спаса' нас од турске тамнице,
 „Обновио дворе Немањина,
 „Који су сад у Отмановића,
 „Подигао цркве и олтаре;
 „Да ђевојке коло поиграју,
 „И у колу танко запјевају:
 „Сунце наше не залази, јарко,
 „Но обасјај браћу кроз облаке
 „И ђевојке твоје миле сеје,
 „Које теби свилен барјак везу,
 „На барјаку крилате орлове,
 „За главу ти златан вјенац вију,
 „Ка' што треба за таквог јунака,
 „Које равног још не роди мајка!“⁸⁾

Све што се збивало у околини Зорића и Неравцића било је до ситуација позната књазу Потемкину. Кад пак узмемо у обзир то, као и односе његове према Зорићу, јасно је зашто он на горњи пројект није ни главе окренуо, нити је што на њ одговорио. Он је ту ствар игнорисао још и с тога, што је држао, да је то просто плод болесне маште и сањарије, који не може имати никад никаквих озбиљнијих пошљедица.

Неравцић, не добивши никаквога одговора, упутио је књ. Потемкину и друго писмо, које гласи овако:

„Од како сам ступио на службу у овоме за мене новоме отачаству, стављао сам себи за дужност, да заслугама прославим своје име и да тијем начином стечем себи благо... Таква тежња својствена је свакоме човјеку, а нарочито оне, који славу имена свога претпоставља свакоме другоме благу. Та жеља да прославим себе побудила ме је, да заједно с народом, који је једне народности са мнош, ревностно и усрдно послужим моме новоме отачаству. У чему се ова служба састоји, вама је познато из писма, које сам вам још у априлу предао по на које до сад нијесам имао срећу добити повољног одговора.“

„Поред свега тога, што стојите на највећем степену славе, за заслуге које сте учинили отачаству, опет ви не престајете трудити се о новим добитцима, чим и дајете жив примјер свакоме, да тражи славу, према знању и способности својој. Ја и ако осјећам у себи способност за то, опет би она остала мртва и бескорисна, ако се не добије прилика, да се на дјелу употреби. Познато је, да сте ви многа помогли, да достигне своју цијелу и отворили му пут ка срећи, те и ја, подкријељен вашим обећањем, морам очекивати од вас упутство, како ћу с народом црногорским послужити великој Русији. У смислу свега тога, молим вашу свјетлост, да што прије доставите ову ствар до знања њеном величанству и да порадите, да овај народ не остане без очекиваног одговора. У случају ако се не би задовољило потраживање тога народа, угасио би се у њему онај плам љубави и усрдности, који он у свакој прилици показује.“

⁸⁾ „Гласник“ књ. 72, стр. 249—50.

„Ако данашње прилике и не допуштају Црногорцима, да покажу према Русији оно што би жељели, скоро ће доћи вријеме, кад ће се видјети, какву диверсију они могу учинити против Турака; као примјер за то може послужити онај отпор, што га недавно Турцима учинише. А 17 прошлог јуна мјесеца, јасно су показали своје велико јунаштво осмодневном борбом са десет пута већим непријатељем. Овијем су они показали Турцима, да никад и не мисле, да се могу населити и утврдити међу Црногорцима, нити их својој власти покорити.“

„Ваша свјетлост! Ви имате хиљаду начина, да и у будће вријеме утврдите у срцима њиховим наду на бољу будућност, чим ћете такођер утврдити и њихову оданост према Русији. — Ја, по вашем обећању, очекујем, да будем употребљен у овоме послу. 28 октобра 1782 год.“⁹⁾

Судећи по тону овога писма, можемо мислити, да је између Неранџића и Потемкина било и личног објашњења о овој ствари, у времену између првог и другог Неранџићевог писма, и да му је Потемкин давао нека обећања за то. Али та му је обећања сигурно давао само за то, да га њима попридржаје на узди до zgodне прилике.

Поред овога треба нам напоменути и још једну околност. У Петрограду живио је тада и неки Софроније Марковић, који се је прозвао *Југовић*, с претензијом на поријекло од Југа Богдана. Прије него је дошао у Русију, путовао је, како сам прича, много по Њемачкој, Италији, Далмацији, Босни, Црној Гори, Албанији, Малој Азији, Кипру, Родосу и т. д. и накупуо се доста знања и

искуства. У Русији он добије мјесто при Колегији (министарству) Иностранних Дјела, као чиновник на расположењу, којему су повјеравани различити послови и мисије.

Као што је Зорић и многи други српски исељеници у Русију, тако је и овај био од велике користи Русији. Он је давао Руској влади равне пројекте: о завођењу фабрика, о побољшању земљорадње, о гајењу винограда, гајењу свилене бубе и сађењу мурава, о прављењу различитијех пића, о писању поучних књига за народ и т. д. и т. д. Ови пројекти примани су на добро знање и имали добре посљедице. Но у колико је он био од користи ва Русију, у толико је још више био од штете за Црну Гору.

Он је стојао у дослуку с црногорскијем „гувернадуром“, те су заједнички сновали паклене планове и интриге против владике Петра. Гувернадур је њему обећавао, да ће га довести на црногорски пријесто и дао му пуно лажнијех писама од имена црногорскијех главара, мухурисаних државнијем црногорскијем печатом. У овијем писмима Црногорци, бајаги, моле руску царицу, да им пошаље ови „једини остатак од славне куће Југовића“, ако мисли да усрећи Црну Гору. И овај је, попут Неранџића, био „сачинио“ цјесму за свој евентуални долазак на пријесто. Но по свој прилици гувернадур је хтио да употреби Југовића као оруђе, да њиме обори владикау Петра, па би се послје лако с Југовићем разрачунио и остварио своје даље смијерове. Како било, Југовић је сматрао Неранџића за свога супарника, непријатељски је пратио све његове кораке и није пропустио никакву zgodну прилику, а да у својим рапортима књ. Потемкину најужасније не оцрни и њега и Зорића и

⁹⁾ „Гласник“, књ. 72, стр. 237—8.

све оне, који су с њима дотицаја имали.

Кад узмемо све вишеречено у обзир, лако је извести закључак, што је Потемкин могао мислити о тијем људима и како су се они својим радом препоручили. Али треба нам напоменути још нешто, што је важније од свега вишеизложенога.

Док су у усијаним главама српскијех авануриста савријевали помешути планови, дотле је у глави књ. Патемкина савријевао други, тако звани „велики план источне системе“, који готово није био ништа мање вратоломан од првих.

Овај се план састојао у томе, да се уништи турска царевина, а на њеним рушевинама, да се успостави стара Византијска (грчка) империја, у којој би се имао зацарити унук царице Катарине, Костантин Павловић. Због овога су му и дали име *Костантин* и одредили му за дадиљу гркињу Јелену, која га је имала још из ђетинства поучавати грчком језику. Словени су у овоме „великоме“ плану били потпуно игнорисани, — о њима није могло бити ни ријечи.

За остварење овога плана, требало је на првом мјесту пристанак Аустрије. Може бити, да је штогод о томе ријешено још 1780, приликом састанка царице Катарине и Јосифа II у Могилеву и Шклову и да су још тада дијељене „сфере“ интереса на Балкану, а већ 1782 Јосиф II пристао је на тај план с тијем, да се њему даду оба дунавска бријега од Никопља до Биограда с градовима: Видином, Оршавом и Биоградом.

Неки државници напомињали су царици, да ће, поред свега пристанка Аустрије, тешко бити остварити тај план, јер ће се противити друге јевропске државе. Но царица је на то **лаконички одговарала: да-**

ћемо нешто Инглеској, нешто Француској, нешто Шпанији, а остатак биће доста, pour un cadet de la maison.¹⁰⁾

Мислим, да смо доста јасно изнијели стање ствари и слику земљишта, загађеног свакијем чкаљем и кукољем, на коме се нашао владика Петар, кад је стигао у Русију.

— свршиће се. —

¹⁰⁾ „Гласник“ књ. 72 стр. 130.

Одломак из историје културе

Организација

Од Строњина

Спољашња организација: патриархална, државна и међународна. — Унутрашња организација: друштвена и владина. — Друштвена: аристократија, тимократија и демократија. — Владина: монархија, конституција и република; свјетска и духовна власт.

Човјечанство и ако никад није било организовано као што је држава, народ, област, сталеж, град, село и остало је неорганизовано у таквом смислу све до данас. Но и ако оно никад није имало, и нема ни дослед, никаквог централног органа, никаквог представништва, никакве главе, једном ријечју — владе, опет поред свега тога, као што је познато из историје цивилизације, у њему постоји и вагда је постојало неко јединство, нека цјелина. Није било и цјелине јединства спољашњег, али је било јединства унутрашњег. Вагда је у друштву постојала, између осталог, способност стварања различитих организација и то стварања у одређеном реду. У овоме само смислу и може се донекле говорити о способности организовања наше феле.

Политичку историју обично рачунају од постанка држава, т. ј. три или четири тисуће година прије Христа. Али по нашој хипотези ову границу треба одмаћи много назад и то у најмању руку на онолико, колико је трајао државни период. Много раније морала је бити она формација, коју

обично зовемо патриархална. Под овим именом треба разумјети не само патриархалну епоху Египћана, Индијанаца, Јевреја и уопште свијех старих државних народа, јер чим су они дорасли до државног живота, на основу свога и припадају доцнијој формацији. Али овдје треба обратити пажњу посебно, на све оно становништво, које није доживјело до државног периода, које даље од патриархалности није никад ни пошло и за које је ова првашња организација била кулминативна тачка њихове организаторске способности. Једном ријечју, ово је период патриархалности, не релативне него — апсолутне. Релативна патриархалност постојала је у животу сваког народа, а апсолутна — у животу свега човјечанства као једне цјелине. Овај период, с научне тачке гледишта, заслужује највишу пажњу при изучавању, због тога што сви историски крајци, који пролазе кроз све даље слојеве и који допиру до нашег, извиру из њега, свима се без изузетка налази тамо корјен, те кад се не би изучили како треба у овом свом извору, они никад не би били правилно оријентисани ни у даљем развићу.

Контов примјер врло је поучан и у овом случају историска уауспотност политеизма и монотеизма била је очигледна и до њега, али из ње, као што је познато, није потекло никаквог научног извода, док Конт није додано к њима трећи, најстарији термин, који се обично није ни узимао у обзир као праисториски, — термин фетишизма. Кад је ово учињено, образовао се је потпуни логични ред религиозних метаморфоза, серија развића показала се је у виду потпуне цјелине и дала је могућности, да се може тачно извести њен закон. Што је Конт учинио у историји цивилизације, то је од тога времена постало обавезно и за сваку историју културе, па због тога праисториска култура, с наше тачке гледишта, биће најистинитија. У овим јаслина, говори други историчар, родило се је све човјечанско. Ово је, по нашем мишљењу, почетак историје, без кога се не може замислити ни сва даља повијест њена. Рачунати почетак историје од постанка државе, то је све исто, као писати поему из средине.

Али гдје су за ову тако важну историју извори, гдје су, ако не летописи и документи, а оно бар какви споменици, остаци и трагови? На велику срећу за науку, овај поредак није сасвим нестало, као што би се могло помислити, судећи по цивилизованом друштву. Напротив, већи дио

човјечанства и до сад се налази у стању, које су давно преживјели напредни народи, у стању првобитности. На тај начин за изучавање ове врсте постоје извори много бољи, него за сву осталу историју, због тога што ово нијесу књиге и предања, која никад нијесу у стању представити мртво као живо, него сами људи, друштва која још живе у првобитности. Ово су живи летописи, помоћу којих прошлост може бити изучена, као и садашњост. стварни материјал ове врсте у последње вријеме знатно се је обогатио, подвргао се критици и шта више обрађивању по одјелима, тако да је у данашње вријеме живот дивљачки пробудио, како у историчара, тако и у правника велики интерес за изучавање, као год у вијеку препорађаја наука и вјештина сабирање и изучавање класика.

Свака организација могла је понићи само из дезорганизације; због тога најстарији слојеви патриархалне организације морали су бити још мање организовани од тако зване патриархалности. И заиста, ово је онај слој, гдје још нема никаквих вјештина, никаквих установа; нема ни подјеле међу људским групама; а тијем мање власти и несаветства њеног. Ово је такав слој, гдје још нема ни оне почетне заједничке везе, која постоји код многих животиња — нема брака. Једном ријечју, ово је онај слој формације, који још припада природној историји, а не социјалној.

У том стању налазе се н. пр. и до данас Бушмени; они су у епоси, која је постојала прије сваке културе. Ови дивљаци, по увјеравањима путника, мажу црним сањом чело, нос образе и подбрадак, тако да им остаје чисто само мало око очију. У таквом облику они су потпуно слични мајмунима. Ова сличност допуњава се особитом покретљивошћу очију и обрва. Уста, поздрве а шта више и уши налазе се код њих у непрекидном мрдању и прате сваки најмањи прелаз од једног упечатка к другом. Сами ови предази врло су брзи, честити и изненадни. Кад су неком Бушмену дали комад меса, он је у почетку с неовјерљивом пружио руку, а затим брзо је штепао месо, хитро га метнуо на ватру, непрекидно се осврћао се на све стране, као бајаги од страха, да му кога не отме својину. Све ово чинио је с таквим гримасама и покретима, као да је исте нарочито копирао с мајмуна. После овог, он је скинуо месо с угљевља, хитро га је остругао ножицама и почео је од њега да кади зубима комаде, ко-

ја је цип-цијела гутао не жваћући их. Такви су и дивљаци с острва Борнео. Случајне гомиле ових људих, т. ј. стада њихова, живе изузетно у шумама. Они не граде никаквих особитих станова; спавају обично под грамама каквог великог дрвета, око кога ложе ватру ради одбране од дивљих звијерака и змија. Дјецу вјешају о гране дрвета, њих и себе покривају дрвеном кором. Пошто потроше храну у једном мјесту, они прелазе у гомилама на друго, гдје остају опет, док не истријебе потребни материјал. Полови у њих долазе у додир гдјегдје у тршљацима. Дјеца не знају никог другог осим своје мајке, а чим порасту толико, да сами могу добити храну, свака вева међу њима и мајком губи се потпуно као и у животиња. Ове дивљаци шта више Дајаки, њихови сусједи, држе још за звијерове. На Цејлону дивљи дио Ведаха живи у шумама, или у пећинама, или у дупљама, а врло ријетко у салашима од дрвене коре. Ријечи стан у њих нема још другог назива осим дупља. Они лови птице и рибе, а за ловљење ових других умију тровати воду. Мед добијају на исти начин као и међеде. За ловљење птица и звијерака, а и за одбрану од посљедних, употребљавају лук, стријелу и пса. Пас се у њих сматра као најдрагоцјенија својина. Сличну карактеристику саопштавају и из трећег дијела свијета о становницима Огњене Земље и о калифорниским Индијанцима. Мисонер, који је проживио око 17 година међу њима, свједочи, да су они сви без изузетка равни међу собом, да сваки чини све, што му је мило, не питајући за то сусједа и не бринући се о њему; даље сваки преступ у њих остаје без посљедица, ако оштећеног нема више у животу, јер га управо нема ко ни светити. Скупови ових Индијанаца не представљају ни општине, ни племена, које би имале бар какве старешине, него случајне гомиле ових дивљацика, које су сличне чопорима дивљих свиња, прелазе по луговима из мјеста у мјесто, како ни кад пане на ум: данас заједно и у једној гомили, сјутра разбацани, и тако иду сасвијем док се поново гдје случајно не срету. У свима оваким случајима скупови лица сасвим су малобројни: десетак, два десетка и врло ријетко педесет или стотина, што то је све њихово друштво.

У свима наведеним случајевима нема такође никаквог зачетка власти, никакве подјеле међу људима. Постоје шта више случајеви гдје нема још најстаријих чо-

вјечанских обичаја: у Алфура на Буру мушкарци и женскиње састају се на очи пред свима, не привлачећи с овим ничије пажње; неки Аустралијанци такође публично свршавају све остале природне потребе; мушкарци у племену Сгуби на Суматри ступају у полне одношаје са својим мајкама и кћерима; на Маркијским Острвима сваки мушкарац је муж сваке женске. То исто видимо код Чинајаца, Кадајака, Карена, Сандвичана и др. Као за бољу потврду, да у свима сличним људским стадима нема никакве сталне везе међу половима, наводе се факти да у њиховим језицима нема никаквих ријечи, а у обичајима — никаквих обреда, који би садржали у себи ма најмање напомене о таквој вези. У калифорнијским Индијанца нема ријечи брак; у сјеверо-американских Алгонкина нема ријечи љубав; у Бушмена нема израза за разликовање удате од неудате женскиње; у Сандвичана нема ријечи за појмове; муж, жена, син и кћер и све ово замјењује се ријечима: кајак — дјете и вахена — женскиња.

Између осталог о стању културе још бисмо говори, на поменутом степену, неразвијеност језика. У Тасмајаца постоје називи за сваку врсту дрвећа, али општег назива за дрвеће још нема; у њих постоје називи за познате им звијерове и птице, али општег назива за животиње још немају. То исто наводе и за Кјороаде у Бразилији. На посљетку у Малајаца постоје ријечи: бијели, плави, црвени и т. д., али општег назива — боја, нема. Ево оно стање, о коме је доста добити појам, па да се одмах призна као најпрвобитније између свих првобитних. Само напомињемо, да овдје постоји познанство с багром и с луком, а апсолутна првобитност нема ових проналазака. За лук нијесу знали Новокаледонци, а за ватру — дивљаци Маријанских Острва. Папуси Нове Гвинеје и ако су знали употребљавати ватру, али до доласка Миклухо-Маклаја нијесу је умјели добити.

Стање, у коме је сваки мушкарац муж и свака женскиња жена, назива се обично комунални брак, или племенски брак или хетеризам; али много простије и много правилније било би назвати га просто агамија или анархија, т. ј. безбрачност и безвлашће скупа. Овдје се од времена до времена може извјесно знати своја мајка или отац не; овдје је могућна идеја сродства по мајци, али није по оцу. Ово није шта више

патриархалност, но само матриархалност. Овдје је могуће познати јачег од себе, али није могуће — никог старијег. А пошто данашња снага може случајно сјутра излети и прећи у слабост и обратно, то и овака врста власти или уплива нема никакве сталности и непрекидно прелази с лица на лице.

Једини тип друштва, једини тип организације, овдје је само они, који је заједнички у човјека и неких животиња, т. ј. тип стада, ергеле и чопора са заједничким подмлатком. Једина је класификација таквог друштва она, коју је увела сама природа, т. ј. организација по половима и узрасту. Једина је власт у таквом друштву, власт јачега, т. ј. савршено као и у животиња, гдје се овака власт признаје безусловно. Такве је власти једино насљедство победа или пораз у борби. На ови посљедњи принцип, као на душу агамиског и анархистичког периода, указују једногласно сви путници. Индијанци Худсонова Залива туку се због женскиња и оне обично допадају побједоцима. Нејак или рђав ловац, обично у њих не смије ни помислити о женској, коју је већ намијенио за се јачи и вјештији ловац. Овај обичај распрострањен је међу свима индијанским племенима и служи као јаки извор конкуренције међу млађаријом, која се због овог стара да непрекидно упражњавањем развије снагу и окретност.

Фракин наводи, да је у црвенокожастих Индијанаца женска таква ствар, коју сваки снажнији може одузети од слабијег. Ричардсон је више пута гледао, како снажан дивљак, без сваког устезања, отимље жену свог слабијег земљака. У свима оваким случајевима женскиње остају потпуно равнодушне, признајући такво поступање као сасвим природно. Такве су црте и особине периода, које су почетак све даље наше културе.

На овај природно-историски период наше феле, на ову зоологију човјечанства морало је проћи више времена, него на сву тако звану политичку историју. Како се је тешко извући из овог стања, најбоље доказује садашња Африка. Насељена још у стара времена, она и до данас, т. ј. у току неколико хиљада година, остала је са првацим друштвеним појмовима и то најнижим.

Први покушај прелаза из природне историје у политичку сасвим се сматра разложито установом брака. У безличной чисто аморфној човјечанској средини по-

казују се у току времена оне, на први поглед, ништавне везе, које се зову брачне. Ово је у политичкој историји потпуно такав момент, као што је у природној формирање монара. Погрешно би било мислити, да је овај корак, кад му је дошло вријеме, наступи одједанпут, једновременно и у свима мјестима. Напротив, нема корака тежег од почетног, а ово је био тако рећи најпрви корак културе. Он је тако дубоко продро у нашу савремену друштвену средину, да је од нас сакрио како тешкоћу, тако и сву историску грандиозност овог политичког проналаска, који по своме значају превазилази све сљедеће преврате и револуције. Али поред свега тога, ми имамо могућности да покажемо, како је била велика ова тешкоћа, судећи по томе, што видимо и дан данас пред очима. На Цејлону постоје н. пр. бракови, који се друкчије не могу назвати него пробни. Мушкарац и женскиња састају се само за двије недеље, а кад овај рок истече, они се сасвим разилазе или остају у заједници за дуже вријеме. На андаманским острвима пир пребива у заједници све дотле, док се од њега не роди дијете и док се не одбије од прси; али пошто се ово сврши, савез се одмах прекида и сваки тражи за се нови пар. Треба особито обратити пажњу, да при овој форми, и ако привременој, појављује се осјећање права и обавезности тако, да на основу овога женскињу, која наруши ову монополију, Андамани подвргавају жестоцим мукама. Осим по времену парење се често разликује по мјесту свог остварења. Тако на Цејлону једновременно постоје два обичаја: у неким случајевима женскиња прелази у стан мужевљев, у другим, муж у стан женин. Међу паровима постоји разлика и по степену јачине њиховог савеза. Тако осим безусловних и потпуних савеза, бивају условни и приватни: у Араба у Хасану, женскиња је обавезна бити жена само три дана од четврти, а у четврти — она је слободна за све остале мушкарце. Еским рачунају, да је међу њима најбољи и најплеменитији онај, који не штеди своју жену од других. Постоје бракови шта више сасвим фиктивни, као н. пр. у Јужној Индији. Тамо се дјевојка уда, као бајаги, за дјетића од пет-шест година, а живи с другим одраслим мушкарцем, па макар то било и са свекром. Пошто дјетић порасте он живи са женом другог малољетног мужа и т. д. Дјецу у сваком овакм случају приписују фиктивном, а не повитивном оцу.

Што се пак тиче сталности савеза међу паровима, разноликост није ништа мања. На острвима Таити, по причању Кука, жене су вјерне својим мужевима ништа мање него у Јевропи. На Цејлону у дивљих Ведаха супрушка вјерност стоји тако високо, да се може сматрати идеалном. Међутим, већим дијелом, парови се тако лако растају, као што се и састају. На Суматри постоји нека средња форма — контрактна. При парењу стављају формалне погодбе о узајамним правима и обвезама, о својини, о случајима развода, и о дијелењу имања при овом и т. д. Једном ријечју, ово ни најмање не уступа грађанском браку најновије културе. Жене се добивају на различите начине: у неким приликама отмицом и крађом, у другим куповицом и продајом или мјесто овог зарадом. Јужно-американси Караиб ратују непрекидно због жена. У Аустралији жене отимљу и ово отимање скопчано је с таквом опасномшћу, као и свака остала свађа или борба на живот и смрт. Аустралијанци, кад им запане у шаке женска, без заштите сматра је по глави оружјем, а затим је вуку по земљи до најближе шуме; ту је пуне на неко вријеме да дође к себи, па је последице овог присиле да иде с њима. У Сиднеју и на острву Балу, између Јаве и Нове Гвинеје, тако исто врло мало штеле украдену; вуку је за косе и за руке не обраћајући пажње на њене тјелесне повреде и то обично бива све до стана, а кад је довуку у стан, онда настаје општа радост и општи триумф. У свима оваким и сличним примјерима, ако се нађе онај, који је грабеж учинио, почиње крвна освета или освета на исти начин, или напоследак откуп. Из овога је мало по мало и поникао обичај куповања жена. На Суматри или муж купује жену или жена мужа. Кад нијесу у стању да купе жену, онда је зарађују као н. пр. Јаков Рахилу. Тако у црнаца постоји обичај позајмљивање женскиња на неко одређено вријеме. Најпознатије су обичаји тако зване ексогомије и ендогомије, т. ј. разлика по племенама из којих су жене. По првом обичају бракови се допуштају само кад неко нађе жену у туђем стаду, по другом, напротив, само кад је нађе у својој.

Најпознатије су разлике по количини супружника једног и другог пола то јест моногамија и полигамија, једнобрачност и многобрачност. Последња форма дијели се на многомуштво и многоженство — полиандрију и полигинију. И ако у Ведаса на

Цејлону упоредо са сталним браком господари моногамија као у хришћанских народа; међу дивљацима је распрострањенија полигамија, чешће у виду многоженства, а ређе у виду многомуштва. У Тодаса удата женска мало по мало постаје женом сваког мужевљевог брата, кад ови порасту. Ово је такозвана општепородична жена, а то је најпримитивнији вид полиандрије. Но бива и обротно: свака сестра удате женске, кад порасте, постаје женом свог свака, а то је општепородична форма полигиније. Једна и друга форма сријета се у Тибету, у јужно-американских Авана, по ријеци Ориноко, у Новој Селандији и на Цејлону.

Поред општепородичног многомуштва, постоји такође и индивидуално. Индивидуална или чиста полиандрија позната је дјелимично у више наведеним земљама, дјелимично на Алеутским Острвима, на острвима Тихог Океана и свуда, гдје је женскиња мало. Краљипа Конго држала је велики број мужева, мијењајући их, увећавајући и умањавујући потпуно по свој вољи. Најчешће се у данашњих дивљих народа сријета индивидуална полигамија. Свуда, па било то на основу снаге, или власти или богатства, гдје само мушкарац добије могућност да набави неколико жена, он никад ову могућност не пропушта, па и кад је оскудила у женскињу. Број жена одређује обично и сами положај лица у друштву. Тако је у краља Ашантија многоженство достигло до таквих размјера, за које нијесу знали десоти старог истока: број његових жена износи 3333!

Из овог прегледа довољно је јасно, да у почетку човјечанске културе није могло постојати не само једна изузетна, но шта више ни ма каква надмашна форма брака. У ово пак доба као и у свима осталим, све човјечанско није остало непознато човјеку. Човјеканство је имало све своје зачетке у овим, по својој старини, непрегледним епохама, које чине потпуни хаос. И ово се питање ствари састоји само у томе, која је из тих безбројних форми овог хаоса потиснула остале. Ту су били безбројни покушаји, били су сви могући типови брачних веза, почињући од таквог многоженства као што видјесмо у краља Ашантија, и завршујући таквом моногамијом, као што је она у Ведаса Цејлона; од таквог насилничког заједничког живота, као у Аустралијанаца, и слободног контрактног брака, као на Суматри.

Може се представити, колико је било потребно вјекова, и може бити, тисућа година за то, да се с почетка образује овај хаос, да се изврше све ове пробе и да напоследак из свијех покушаја одржи превагу једна стална форма. Колико је на пр. требало времена на то, да ексогомични бракови истисну ендогомичне. Најљепши примјер, који нам илустрира сву тешкоћу установљења брака и породице, јесу садашња Сандвичка Острва. На њима као и у Јевропи постоји не само хришћанство, но шта више и конституција, а брака поред свега тога још нема. Стољења су прошла од како је Кук пронашао ова острва; енглески и америкаански мисионери обратили су као бајаги становнике острвске ухришћанство, с хришћанством су унесене многе форме јевропског друштвеног живота, а поред свега тога сталне породице нема.

Како било да било, али овај дугачки и тешки процес брачне експанзивности свршава се ипак тако, да све привремене форме, рано или позно уступају мјесто сталним; прелаз мужа у дом жене свуда се замјењује прелазом жене у дом мужевљев, бракови ограничени, условни уступају мјесто неограниченим, безусловним; фиктивни — позитивним, насилни — куповним, ендогомички — ексогомичким, полиандрички — полигиничким, општи — индивидуалним. А да се је доисторијски процес заиста завршио тако, може се судити по остацима, која су продрли у формацију државе. Свуда у овој формацији у самој њеној основи леже полигамиски и индивидуална предања. Осим тога у овој формацији остали су трагови све прошлости. Тако заједничко право на женскињу оставило је трагове у Вавилоњана, у виду обичаја, по коме се је свака невјеста морала прије свега посветити богињи Милити, жртвујући у њеном храму своју невиност првом, који је улазио у њ. То исто бивало је у Јерменској, у Индији, на острву Кипру, у Лиђана, у Картагени и шта више у неким мјестима у Грчкој. У Парћана кад је човек већ имао двоје дјеце, он је морао уступити своју жену другоме. На Балеарским острвима затекао је још Диодор Сицилијански обичај, по коме се свака невјеста рачунала за прву ноћ својина гостину, а тек после овога мужевљева. Спартакски обичај дозвољавао је уступити своју жену другоме. У самој Италији, у Риму, сретао се је још обичај повајљивања жена, шта више строги Катон није се устезао да повајми своју Марцију своје

пријатељу Хортензију. Зна се да је против остатака овог обичаја морао проповиједати, шта више, св. Августин. Тако, трагови насилног брака, сачували су се готово код свију државних народа и ако у виду простог символичког обрета. Исто тако, индијски и јеврејски ливерат, продужење братом братовљева порода, није ништа друго до траг општепородичних бракова. Једном ријечју малочас описани живот дивљака представља нам реалну слику оне одабране епохе, која је узастопно сљедовала за посвемјесном епохом агамије и анархије. Али чим је брак, на један или други начин, у једној или другој форми, установљен, судбоносни је преврат готов и породица остаје само као питање два или три кољења. Два кољења, свезана неопсредно образују породицу, а три, четири и т. д. образују браство, које се сматра као почетна основа сваког даљег природног и вјештачког развијања друштва. Од овога је добио и карактеристично име овај велики период — брачни, породично браствени, или у правом смислу ријечи — патриархални. Он је донио са собом и прво друштво: породицу, браство, и прву класификацију овога друштва — на старије и млађе (родитеље и дјецу, мужеве и жене, господу и робове), и прву власт у друштву — очинску, мужевљеву и госпоцку. На тај начин, породично-браствени период унио је у агамијични све елементе политичке културе, т. ј. прву организацију друштва и прву организацију владе. Од овог времена оне се само мијењају, реформишу, развијају, али не ствара се више ни једна нова.

с руског Дан.

— наставиће се —

— ** —

Медицина и вјера

О лијечењу силом вјере и молитве

(*правом и лажном*)

— А. Павлович —

Вијести о лијечењу које чини велики руски богомолац, о. Јован Кронштадски, помоћу молитве, продрле су на далеко не само по пространој Русији, но и изван њенијех граница. Биљешке о важним појавама те врсте не само да се могу читати у свијема страним новинама, него су те биљешке прожмане и осјећањем вјере пре-

ма сличнима појавама. Та појава у нашем материјалистичком вијеку представља нам, у сваком случају, нешто необично и показује само то, да материјализам, који је тако огромним таласом заплускивао и заплускује савремено друштво, захвата само површно јавно мишљење, а у дубини народа још тина вјера у оно што је натприродно и чудесно.

Томе питању посвећен је врло занимљив чланак у једној свесци њемачкога листа „Доказ вјере“, ¹⁾ у коме познати апологет Цоклер расматра то питање у свези с тиме, у каквом односу стоји лијечење молитвом према медицинској науци. Уз разлику међу богословљем и природнијем наукама, која се особито истакла око шездесетијех година прошлога вијека, за вријеме крајњег развика материјализма, на западу је покренуто питање, да ли противурјечи такво лијечење законима медицине, те је било доста и таквијех, који су тврдили, да међу медицином и богословљем нема и не може бити ничега заједничкога и кад би се допустила могућност таквог лијечења, да би то значило одрицати медицину као науку и т. д. Цоклер правично доказује, да је то мишљење неумјесно и да противурјечија међу вјером и медицином нема и не може бити. „Гдје је заиста, говори он, практика лијечења молитвом благодотворна, т. ј. гдје одговара апостолском раду, тамо они, који се користују таквијем лијечењем, не стају ни мало у опреку с представницима медицинске науке, као што то није чинио ни сам Христос, ни Његови ученици. О ма каквом несورتазуму између њих и савремених њима љекара нема није у новозавјетној историји ни спомена. У причи о доброме Самарјанину сам Христос истиче превелике ране и примање разних средстава за ублажавање бола као нешто одмах потребито и што мора бити (Лук. X, 34). Кад су му једном доставили, да неко, ко не спада у број Његовијех ученика, лијечи лудило неким особитим средствима, Он је забранио да му се стаје на пут и рекао је: „Ко није против вас, тај је за вас“ (Марк. IX, 38, 40) Ап. Павле савјетовао је Тимотију, да прима по мало вина, кад је овај страдао од штомака (I. Тим. V, 23) и изрично му је писао: „Све што је Бог створио добро је, и ништа није заворно, само ако се прима с благодарношћу (I. Тим. IV, 4)

За примјер таквог „благодатног“ лијечења молитвом њемачки писац истиче особито о Јована Кронштатскога. Пошто је у начелу признао могућност таквог лијечења и пошто је навео из црквене историје Запада неколико примјера тога лијечења, како из римо-католичанства, тако и из протестанства, он особито савиђава о. Јована с чувенијем у своје вријеме, због чудесног лијечења, патером — књазом Хохенлоем (1821. г.), премда опажа, да у томе погледу о. Јован далеко надмаша првог не само силом и разноликошћу својих лијечења молитвом, но и трајношћу свог чврсто утемељеног утицаја; тако да се Хохенлое показује само као блиједа слика још и да нас здравог и радног кронштатског пастира — лијечника. „Сличност међу њима, говори он, састоји се у ствари само у томе, што се и код једног и код другог не узима у обзир толико молитва и савјет, колико дотицај с тијелом лијечника, па било то рукополагањем, или пољупцем, или ма којим другим начином. Но ако је књаз—свештеник течајем једне године могао помагати маси народа, која се је око њега купила и помоћи тражила, — о. Јован Кронштатски броји више но десет година свога огромнога рада. Према томе је и искључена опасност, да ће скоро угаснути сјај кронштатскога пастира, који се данас најјаче блиста, те да ће се и он, попут књазва Хохенлое, удаљити у какво мрачно прибијеште, у какав год Велики Варадин, да тамо проведете потоње своје дане у чами и забраву. Огромно радничко здање, с различитијема одјељењима за сироте, слабе и немоћне, што га он основа још 1880 г. напредује данас као икад и потребоваће помоћ и свештенослужење до потоњег издицаја његова оснивача. Његова је помоћ потребита не само за стотине њих, који се користују прибијештем у томе здању, него је његова молитва потребита и хиљадама другијех, његовијех поштовалаца и поклоника, који се купе око њега и из највишијех слојева петроградског друштва. Па и сами млади руски царски пар спада у поштоваче о. Јована. — Александар III, лежећи на смртном одру, тражио је утјехе од тога пастира и молио га, да остане код њега до потоњег издицаја. Тако исто и по успјеху постигнутом својим поучним списима о. Јован далеко превазилази свога римо-католичког предходника Незнатни зборник молитава, што га је овај потоњи оставио у Великом Варадину, давно је пре-

¹⁾ Der Beweis des Glaubens, Januar 1901, стр. 23 и даље.

дат забораву. Али главно дјело о. Јована „Мој живот у Христу“ цијени се високо, тако да се оно, по религиозној искрености и дубини мисли, упоређује са знаменитом књигом Томе Кемпијског. Осим тога високо се цијене и његове проповиједи, које се већ у засебним зборницима почињу издати¹⁾.

Пошто је затијем навео, каквом се опширном популарношћу користује о. Јован, којега свуда предусријетају усхићене гомиле народа, да би од њега добиле благослов, и пошто је навео неколико очигледнијех примјера његове несребичности и самопожртвовања, Цоклер даље говори, да је он „прави син православне цркве, али у исто доба није фанатик према онијема који њој не припадају. Кад је једном неки адмирал лутеранске вјере присуствовао у једној кући, у којој је о. Јован вршио кратку молитву, упитао је овога потоњег, да ли му својим присуством смета. О. Јован на то му је нежно и пријатељски одговорио: „разлике нашијех вјера не долазе до неба.“ Ово је још важније кад узмемо у обзир, да он баш није склон к јединству цркава... Кад је један члан англиканске цркве почео да говори с њиме о могућности саједињења англиканске и православне цркве, он му је одговорио: да, такво саједињење може бити извршено само под тијем условом, ако англиска црква приим учење православне вјере, особито што се тиче поштовања Пресвете Дјеве Марије, од којега се ми никад одрећи нећемо.“²⁾

У читавоме раду и мислима кронштадскога пастира пекажује се ширина, а у исто доба и сталност православног вјероучења, те благодарећи баш тој ширини православног погледа на свијет, о. Јован имајући признату снагу да лијечи вјером и молитвом, никада није стао у непријатељски однос према медицинској науци. Његови заводи у Кронштаду користовали су се и користују се радом и знањем љекарског персонала; и кад је потреба да се ти заводи прошире или да се нови оснују, увијек се то чини према познатијем правилима хигијене и по савјетима с љекарима специјалистима. О каквоме год неспоразуму између њега и државнијех љекара или професора медицине, нема нигђе ни спомена, напротив — бивало је случајева, кад је он сам отварао и освештавао нова

љекарска удружења и заводе. Према овоме јасно је да он сматра, да су небесни и земаљски закони производ једног истог Створитеља и да су сједнако одређени за срећу човјечанства.

Но као што се поред здравога новца јављају и фалсификовани, који се подмекчу за здраве, тако се догодило и у овие случају. Глас о снази молитве рускога пастира проио се далеко изван рускијех граница и проузроковао је неку врсту подражавања у томе послу, и ако су та подражавања тако мало слична оригиналу, као што је фалсификовани новац по вриједности мало сличан правоме. Интересантан примјер за овакво подражавање представља нам неки доктор Александар Дови, који је изјавио, да се потпуно разочарао у медицинској науци и да је лијечење могуће само силом молитве. Александар Дови родио се је у половини прошлога вијека у Единбургу. Као младих пријешао је у Јужну Аустралију и служио је неко доба као проповједник, најприје у Алми, а затијем у Сиднеју и Мелбурну. У овоме потоњем мјесту он је засновао тако звано „Божанствовао љекарско удружење.“ У јесен 1888 године са женом и дјецом, преселио се је у С. Франкешко, а 1893 год. за вријеме свјетске изложбе, пријешао је у Чикаго. Користујући се великијем скупом народа, он отвори тако звану „Сионску скиницу“ при којој је, управо при уласку у изложбену башту, отворен био „Дом чудесног лијечења“ са 20 соба и почео је да проповиједа своју науку како странцима, тако и домородцима и то с таквијем успјехом, да се је његов стан показао недовољан за хиљаде слушалаца, који су се ту скупљали. Због овога, он се пресели у „Централну музикалну салу“ у Чикаго, а затијем у још пространију, тако звану „Аудиторију“, коју је најмио само за 26 вечери за 700 долара.

Године 1896 Довије са својом породицом основао је још особито „Сионско прибежиште“: то је било огромно здање од седам тавана на најљепшој улици у граду тако, да је он могао писати рекламе, да „располаже свијема удобностима гостионице првога реда са умјереним цијенама.“ У фебруару идуће године отворена је била нова „Сионска скиница“ у којој се могло смјестити до 3300 сакупалаца, гдје се налазила и бања за крштење, у којој се могло од једанпут крстити 30 људи,⁴⁾ а у под-

²⁾ Дјело о. Јована „Мој живот у Христу“ преведено је на немачки и енглески језик, а дјелимично је штампано и у америчким листовима.

³⁾ Тамо стр. 27.

⁴⁾ Дови је био присташа баптизма, по којему су се крштавали само одрасли.

руму налазила се је трпезарија за 400 људи. Мало по мало сви су ти заводи уједињени под једнијем општијем именом „Хришћанска католичка црква“. Она је била организована на томе начелу, да се дужност апостолска у хришћанству продужава до данас, а тако исто и дужност про-рочанска и божанствено надахнуће, које је с њом везано, с тога нема никаквијех препона да се дужности, које су постојале у првобитном хришћанству, успоставе и данас. Ушљед овога, као и ушљед брзог умножавања чланова нове цркве успостављена је била најприје дужност апостолска, премда са скромнијим називом „надзиратеља.“ На челу цркве стојао је сам Дови као „ђенерални надзиратељ“ и „ангел завјета Божијега“, како је он сам себе називао. Као помоћници његови „одређени су били два рукоположена богослова с називом „надзиратеља“. Даље је ишао читав низ особитијех чинова: стараца, евангелиста, ђакона и ђаконица, а к њима су се прибављали и они, који су руководили Сионске зборове. Дови је имао и свој књижевни орган с називом „Батаљон седамдесет синајских стараца“. Ова нова секта напомиње собом познату војску спасења и ако није употребљавала оне начине и војничке вјербе ове потоње; али главна особина ове секте састоји се у томе, што она није толико тежила за душевно спасење, колико за лијечење тјелесних немоћи молитвом и за пацијенте свога лијечничког рада узимали су и људе из нижега стадежа, али су драже вршили своје операције над људима из вишега стадежа, који су кадри били своју благодарност изразити новча нијем пожртвовањем у корист секте.

Тако америкашки лијечник, за разлику од православног пастира, оснива секту, прекада везе с постојећим црквеним правилима и проглашава себе за апостола и „анђела завјета“. Пошто је изабрао себи за специјалност лијечење болесника молитвом, Дови је, као прави секташ, који не трпи супарника, одмах стао у непријатељски однос према медицинској науци и сматрао ју је као нешто што је неугодно Богу, што се не да помирити с вјером и што припада ђаволу. Он је волио да говори: „свако љекарство треба избјегавати као отров! Ако се и мало уздаш у оно, што прописују љекари, нијеси се још избавио од мрежа ђаволских.“ Нудити болеснику љекове, значило би, по његовом мишљењу, у најбољем случају, лутати у помрчини, а у

већини случајева, то би значило вршити убиство отровом. Сва љекарства и друга средства, што их љекари дају, нијесу ништа до отрови и употребљавање тога забрањено је св. писмом, како у старом тако и у новом завјету, јер се на то бајаги односи оно мјесто из књиге пророка Јеремије (XVII, 5): „нека је проклет човек, који се нада на човјека и узима тијело за опору своју.“ Та иста мисао по његовом тумачењу, садржи се у откривењу Јованову (XXII, 15.): „а изван су пси и мађионичари, и блудници, и убице, и идолослужитељи, и сви они који љубе неправду и који је чине.“ За ове „мађионичаре“, који се овдје спомињу, Дови узима апотекаре, јер је апотекар раздавач и трговац отрови. Због овога апотеке и апотекарски магацини нијесу ништа друго до „дућани самога ђавола.“ Дови говори, да сами љекари признају, да медицина нема научнога основа; неки знаменити професори медицине као н. пр. доктор Мак—Клаген из Единбурга, отворено говоре, да медицина није наука. Алопати и хомеопати непрестано се међу собом препиру, а против коховског навртања бацила подигле су се многе медицинске знаменитости, као н. пр. Вирхов, тврдећи, да у већини случајева то не само не доноси корист, него наноси штету. Дови је издао неколико списа против медицине, који имају врло чудновате називе, као н. пр.: „Ране Јџове или опрвљење на оне, који говоре против божанственог лијечења;“ „Изобличавање ђаволског духа;“ „Дуван као ђаволски огањ и његови савезници;“ „Љекари и ђаво или непријатељи Исуса Христа, правог љекара.“ У некијема од тих списа, особито у спису под насловом: „Љекари, апотеке и ђаво“, он баца страшне кривце на љекаре, као на пр. да су од свакијех десет љекара девет јавни злочинци и да се „у Чикагу налазе читаве стотине љекара, који су прави ђаволи у човјечијем облику.“ Да би ово потврдио, он наводи много факата, који ако су истинити, бацају тешку кривицу на љекаре, као н. пр., да су љекари увијек готови да даду средства за уништење плода у утроби и др. Осим тога Дови се руга и исмјејана над слабошћу љекара при разнијем тешкајем случајевима и наводи разне анегдоте као доказ њиховог лакомства и прождрљивости, тако на пр. с особитом злоћом он се користије причом неке госпођице Нели — Блис, како је ишла код многијех знаменитијех лека-

ра у Њу-Јорку. Та лијепа и потпуно здрава дјевојка служила је у уредништву листа „Њу-Јоршки свијет“ и ријешила се је била, да испита добро-савјесност љекара и њихово знање! Она је ишла код многих, нудећи свакојему предходно по 20 долара награде и чула је много различитијех мишљења о својој бајави болијести. Неки од тих знаменитости налазили су, да су јој нерви у неред, други — да има болијест у плућима, трећи — атрофију мускула, четврти — Бог ана још какву болијест. Пошто је добила од свакојега рецепте и дијагнозу, она је све то предала уредништву и предајући то јавности, доказала је народу, како противурјече међу собом и како се мало разумију у своме посаду најбољи представници медицине. Поред свега тога што су разни љекари протестовали против Дови и називали га шарлатаном, број његовијех пристаха растао је из дана у дан. У саме Чикагу, како се прича, излијечено је за четири године силом вјере преко 10.000 људи или од самога Дови лично или од његовијех помоћника. У његовој „скинији“ налази се мноштво различитих штупља, носила, завоја и т. д., који су постали сувишни и остављени ту од оних што се излјечили. Кад је једном још у септембру 1896 г. присуствовао он на служби Божијој, позвао је да устану са својијех мјеста сви они, што их је он излјечио и било их је ту само неколико стотина. Други пут кад су га позвали на суд због незаконите медицинске праксе, представио је суду „80 судски потврђенијех свједоца“ о успјеху његове праксе. Па се говори и то, као да су се и многи љекари увјерили у његову натприродну моћ лијечења, те се одрекли медицине и постали чланови „Сиона.“ У новинама почели су се појављивати чланци, засвједочени од обичнијех љекара, како се неко лице дуго лијечило и није се могло излјечити и како је, најпослије, нашло себи лијека у ђенералнога надзорника од „Сиона.“ Па колико је истине у томе?

Кад представимо сами лист ове секте, који је ширен у хиљадама примјерака и који је излазио најприје на енглеском, а доцније и на холандском и немачком језику, виђемо, да ни све оно што је ту штампано не говори у корист исте секте. Врло су ријетки случаји, да су се љекари одрицали од свога заната и прелазили у ту секту, па и ти што су били, били су или ушљед рђаве праксе или ушљед

другијех сличнијех разлога, те се не може о њима водити рачуна. А међу тим у листу се наводе само случајеви успјешног лијечења Довијева, а о неуспјесима се и не помиње. Приче о успјешном лијечењу ширене су свијема начинима, а уз то су доносили и слике оних што су излјечени, благодарна писма и др. То су особито публицирали преко енглеских новина „Овнуји Рог“, које су почеле излазити 1899 г. и које су стојале у близом односу к сионској секти. Власник тога листа, др. Лагранж, био је љекар, па проповједник, па надзорник у „сионској“ болници у Чикагу, а у неколико и супарник Довијев, те је и оно што пише о начину лијечења у тој болници врло занимљиво и интересно.

То што он пише јако изобличава старешину секте и изобличава га тијем више, што он и ако се посвађао с Довијем, опет признаје могућност правог лијечења силом вјере и молитве. По исказу тога свједока, који је у исто доба и религиозни занемљив и искусан љекар, Дови је у многим случајевима лијечења поступао страшно лажно. Тако на пр. он се једном приликом молио с једним болесником и та је молитва тако замијела болесника, да је за тренутак заборавио своје муке, те га Дови отпусти као потпуно излјечена; но те исте вечери болијест заузме још јачи мах и болесник преко ноћ умре. Такав исто случај био и с једном госпођом, којој се је живот за вријеме молитве с Довијем за неколико тренутака повратио, али наскоро наступи још јача изнемоглост, те кроз 25—30 сати иза тога, она сконча. Такви неуспјеси јако компромитију „ангела Божијега“. Још мање говори у корист његову то, што је изагнао безобзирно из своје болнице осам младих, који су се жалили на рђаву храну у болници, те су на улици скапавали од глади и зиме. Тако се исто „анђео зајевта“ безобзирно понашао и са слугама при његовој болници. Оне између њих, који су му се учинили, да нијесу особито „вјерни“, гонио је немиле и називао лупецима, варалицама, безбожницима и издајцима. Па и самога дра Лагранжа тако је почасто, кад га је овај замолио, да га из болнице отпусти; ствари му је задржао у залог, тако да је овај, да би дошао до њих, морао пријећи полицији. Веома велику сумњу бацају на њега још неки факти, који служе као доказ његовог лакомства. Тако и пр. веома су скупо морали плаћати они, који су се користовали

лијечењем у његовијем болницама. Лијечење су бајаги добијали бесплатно, али су за издржавање морали плаћати најмање 10 долара нећуљно. Осим тога чују се нелијепе приче и о његовом приватном животу и раскоши. Он је дао за кућу и покућство у Мицигену 10.000 долара, ђе је одлазио да „на миру“ проведе по неколико дана. За кароца са два коња дао је 2.500 долара, за сјонице 425 долара и т. д.⁵⁾

Но и ако не узмемо у обзир ове податке, који већином долазе од људи, што су у свађи с Довијем, опет има много и другијех факата, који против њега говоре. С ужасном вјештином он је изнуђавао новце како од својих пристапа, тако и од посјетилаца његових завода. Једном он на мисли да оснује нови град на језеру Мицигену и почне издавати и лист под називом „Будући град“, те је у њему, као прави американски рекламиста, писао чланке, да добије што више пристапа и средстава за остварење свога пројекта. Између осталог, да би привукао што више становника за тај „Град Божиј“, он је говорио, да ће жители тога града имати много добити „од рударства“, те ће се тијем обогатити и много припомоћи ширењу „царства Божијега“. Према овоме крајњи циљ и овога подухвата био је чисто економски, као што је и цио рад „генералног надзорника“ Сиона био задахнут чисто трговачким духом. Све то изгледа нам још мрскије с тога, што је за потврду таквога рада наводио примјере из живота апостола⁶⁾ и првобитне хришћанске цркве. Заиста је чудновато стрпљење „вјерујућих“ према сличним изнуђавањима. Па и само његово раскошно путовање, заједно са женом, које је прије двије године учинио на парижку изложбу, да преко Француске, бајаги, путује у св. земљу, далеко није отворило очи свјема вјерујућима. Дови је умιο преко свога листа угушити сва сумњичења и незадовољства, која су се почела појављивати поводом тога пута. Али је истина то, да раскошно Довијево путовање савршено противурјечи крајњем сиромаштву многијех стотина остриженијех њиме овчица. Из Чикаго у Њу-Јорк он је путовао нарочитијем, засебнијем влаком; а за тијем на раскошном пароброду „Гроф Валдерсе“, у коме су за њега и породицу му спремна била нарочита одјељења, која су коштала 1500 долара. Осим Париза Дови је проживио доста дуго ври-

јеме и у другим градовима. Крајем године намјеравао је да посјети Палестину и „да тамо на гори, у самој Јерусалиму или близу њега, чека наступање двадестог вијека.“ Говорило се и то, да хоће да уђе у Јерусалим на магарцу. Но и осим тога, то је путовање само по себи чудовишно; остаје само да чекамо и да видимо, чим ће се најпослије све то свршити.

Према овоме, јасно излази на виђело лажност овога американског лијечења силом вјере и молитве. То се види по свему, а нарочито по њиховом непријатељском односу према медицини. Ту се јасно огледа сектанска ускост американског „анђела за вјета“, који, не умијући довести у сагласност небеске и земаљске законе с дивљом јарошћу устаје против медицине, бацајући против ње разне текстове св. писма с изнаопаченијем тумачењем. Но још је грђе, што се у читавој тој „сионској скинији“ јасно огледа експлоатација повјерљиве масе народа. Један Американац, који је из близу посматрао тај покрет, писао је Цеклеру: „Мени је мрзак тај покрет. То је некакав пазарски рад, у којему главну улогу игра долар. И најдивљије чете изгледале би као јагњад у сравњењу са овом карикатуром на цркву и на њене служитеље“. И заиста трудно је себи представити тај контраст међу фанатичкијем одрицањем медицине с једне стране, и међу оном финошом с друге стране, којом се вође „Сиона“ користују најновијим проналасцима свјетскијем, само да умноже своје богатство и да створе себи живот лаки, пријатни и раскошни у главноме центру културнога свијета. Тај се контраст баш и огледа у Довију и његовијем пристапама, истичући сву недобросавјесност њиховога рада. Данашње услуге љекарске вјештине и хирургије јесу таква исто добит хришћанског и културног човјечанства, као год и жељезнице, параброди, телеграф, телефон и други проналасци којијема се без сумње и Дови користује. Но поред свега тога, Дови својом лажном науком заводи читаве хиљаде лаковјерног свијета, спремајући за многе од њих јадно рушење вјере. Сами успјех сличне пропаганде показује нам зар само то, како је нездраво у хришћанском смислу оно земљиште, на којему може да успијева такво трње.

Али у свој овој историји има нешто и што нас тјени. Поред свега тога, што је данас у велико распрострањено безбоштво и материјализам, опет се види, да се у ду-

⁵⁾ Све ове податке даје г. Дресер, један од бивших сарадника Давијених,

бини народне свијести још блиста искра вјере, која је готова да се запламти при свакоме покрету, који дира човјекову душу. Тужно је и жалосно само гледати, како бесавјесни људи злоупотребљавају том силом вјере, те је експлоатишу у корист својих личних интереса. Зато све величанственија излази пред нама слика славнога рускога молитвеника, који је, тудећи се несебично за срећу својих ближњих, показао неоспорнијем фактима, каква се чудесна сила садржи у искреној молитви, која одјекује у искреној, вјерујућој души! Заиста, таква молитва кадра је не само излјечити тијело, но и покретати горе.⁶⁾

С руског **Ж. Драговић**.

⁶⁾ Вриједно је опавити, да лијечење силом вјере и молитве почињу цијенити и у Зап. Јевропи. Постоје већ тако звани санаторијуми, у којима лијече не само љекарским средствима, но и подржавањем молитвеног расположења код болесника, и тиме начином долази се до таквијех резултата, до којих се доћи не може само медицинском науком. Виђи Lemme, Die Macht des Gebets mit besonderer Beziehung auf Krankenheilung, Barmen 1887 г. (Демме, Сила молитве, особито по односу лијечења болесних).

Народно благо

Бојеви у Полиму

27 новембра и 27 децембра 1879 г. *)

(пјевао је Осман Абдуллах из Гусиња, поријеклом из Куча).

Саопштио **П. А. Ровински**.

Све у име да Бога молимо,
А за здравље цар-Отмановића:
Уздрижи му, Боже, царевину,
И газију пашу гусинлију,
Што му ћенар и крајеве чува; 5
Главе дава, ћенар не пуштава.
Сад велимо, да пјесму бројимо
Од истине у нашу земану.

Први бој.

Уранила сила од Гусиња,
Силян паша на ојаку своје, 10
Прије зоре и сабаха рана.
Нешто спават њему не даваше,
Па он вика у мушке конаке:
„Јесте л' мени ураниле слуге?
Огањ ватру наложили живу, 15
А заждици муме виђелице,

А помели варакли одају,
А златно ми намјестили шиљте,
У будаке ставили јастуке?“
Но му мушки од одаје вичу: 20

„Али-пашо, драги господару!
Ми смо теби рано подрашили.
Огањ ватру наложили живу,
А заждици муме виђелице, 25
А помели варакли одају,
А златно ти намјестили шиљте,
У будаке ставили јастуке?“

Тадар паша скочи на ногама,
Ево дође у мушке конаке,
Селама даде, низ одају крену. 30
Агарли му кафу начинише
И у чибук духан запалише.
Често сахат гледа уреказе,

Је л' му вакат доша' од сабаха,
Да он клања турскога намаза. 35
Кад му вакат од сабаха дође,
„Јаллах!“ — рече, на ноге скочио
И уз руке присука рукаве:

Турски авдес на себ' ударио.
Ево клања вакатли сабаха 40
И два добра предаде селаму.
Драгом Богу даву учинио,
Па с' измаче, сједе на шиљету. —

Кличе вила са врх Широкара,
Са Маглића са према Гусиња, 45
Ево кличе, у Гусиње виче
И дозивље соко — Али-пашу:

„Ал' не чујеш, ал', пашо, не хајеш,
Али, пашо ни хабера немаш,
О, који се једи направише!... 50
У Берлину, латинскоме граду,
Ту се седам окупило краља,
Седам краља од седам земаља.
Међу њима Къаз Никола дође

Те затражи Плава и Гусиња 55
И робинју у Дечане пркву,
И широку земљу Дукађина,
Гиздавицу шехер — Ђаковицу,
До Приздрена и Шарган-планине:

„То је српско отачаство старо.
То је царство Душаново било!“ 60
Краљи даше, Цара не питаше,
И осмога направише краља,
Да му влада на Призрен завлада.
На теб' креће црногорски књаже. 65

Подигнуо своју државину,
Гору Прну и седморџ Брда
И сву рају, што се одметнула,
На султана пушку обрнула. 70
Бре! кад зачу гази гусинлија,
Чибук баци, а на ноге скочи,
Нит кундуре, ни постоле тражи;
Па се маши кули уз бојеве,

*) Објашњење ове пјесме долази послјје ње.

Те је цѣвап вили учинио:

„Фала теби, ко сестри од мајке,
Тек не фала Берлини краљима!
Док је моја на два рама глава,
Не дам Плава, а не дам Гусиња!
Могу стејћи задрмат ордију,
С Књаз Николом заметнути кавгу
Нјазе Плава, а спрема Гусиња,
Поред Лима на Новшиће равно.
Ако мене јаки Бог помогне,
Те добијем Књаза на Пешће,
Ни ћу цара, ни ћесара питат,
Ће ћу њему ставити границу.
Ако мене туна задобије
— Задајем му Богу вјеру тврду —
Виш' му пушке ни пудати неће.
Нек ме води на Приврену граду,
Нек му влада на Приврен завлада.“
То зборио па се повратио;
Ево иде на варак-одају;
Од муке га шетња уфатила,
Ево шета тамо и овамо;
Хе се паша срдит догодио,
Те не може срца осабрити;
Па дофати дивит и калема
И хартије — књиге бресезије,
Књаз Никола књигу наређује:
„Књаз Никола, прногорско крило!
У злу си се памет заумио,
А у теже време упртио,
Што си тако силом пресилио,
Ће ти вакат и земана дође,
Ће муртати цара освојише,
Те ти турску земљу попустише,
Сад је вакат, да на мене дођеш,
Са с изумом свије седам краља
И нашега цара честитога.
Па чујеш-ли, прногорски кнеже!
Нит га фала Бару, ни Улцину,
Ни тичици шехер-Подгорици,
Ни бијелу Спужу, ни Ћабљаку,
Колашину, на крајини глави,
— Њему руга до страшнога суда —
Но га фала Плаву и Гусињу.
Плав за тебе ни хабера нема;
Ајде брао ништа не узмичи!“
То зборио, књигу запуцио,
Запучио и запечатио,
Ево нађе младо варошанче,
Књигу спреми војводи Милану
На судницу на Андријевину;
Војвода ће Књазу на Цетине.
Па да видиш, што се домислио!
Хе, на млађе скрлет учинио:
„Брже трч'те Плаву и Гусињу,
Те од земље скупате главаре
И мојијех седам барјактара,

75

80

85

90

95

100

105

110

115

120

125

130

И нек дође Хусеин-бег стари.“

У млађијех поговора нама,
Доведоше земаљске главаре,
Доведоше на варак одају.
Сви седнуше и каву попише;
Све су аге шенли и весели;
Необично пашу погледати,
Хе л' је своју чехру оштетио:
Низ вилице објесио брке,
Хе крваве очи замутио.
Нико пашу питат не смијаше,
Но га пита Хусеин бег стари:

135

140

„Али-пашо, наша старјешино!
Што све аге шенли и весели,
Ти си своју чехру оштетио?“
Каде стаде паша бесједити:

145

„Ево јутрос у зоросвићања,
Како мене вила дозивала,
Са Маглића, са према Гусиња,
Хе који се јади направеше!
На нас креће прногорски Књаже;
Па сам јутрос књигу оправио
И мало сам Књаза укорио.
— Није шала кућа Петровића! —
Како ћемо књаза дочекати?
Ми на цара нада не имамо
И од цара индата немамо;
Цар не даде и сви седам краља;
Сад што ћемо, моја брако драга?“
Е што викну тридест агалара:

150

155

160

„Али пашо, наша старјешино!
Што је лето и година дана,
Ми га, пашо, зажалит нећемо;
Ни велике овце на збојеве,
Ни велика шарена говеда.
Купи војску, довећ' у Гусиње.
Ради Бога и овога свјета,
Порад дина и порад имана,
Рад' нашега грдна сибијана
Нећеш ли ни ватан одржати.“
Више паша не шће ни чекати;
Но довати дивит и мурећеп
И хартије књиге бресезије.
Ево прву наређује карту,
А шиле је Крастенићу равну

165

170

175

Ман Авдији, младом барјактару:
„Ман Авдије, ка' од срца сине!
Јеси л' чуо, је л' ти ко казао,
Ја сам с Књазом сефер отворио.
Купи војску, трчи у Гусиње.“
Е ту шиле, другу наређује,
А шиле ју Гашу питоме:
„Али Ибро, царева газио!
Јеси л' чуо, је л' ти ко казао,
Хе л' ме вел'ка сила учинила,
Гора Црна и седмога Брда;
Купи војску, трчи у Гусиње.“

180

185

- Е ту шиље, другу наређује,
А шиље ју Дукађину равну
На Мустафу, млада барјактара: 190
„О, Мустафа, ка' од срца сине!
Јеси л' чуо, је л' ти ко казао,
Ја сам с Књазом сефер учинио;
Купи војску, трчи у Гусиње.“
Е ту шиље, другу наређује, 195
А шиље је Пећи поноситој
Пријатељу Махмутбеговићу:
„Кад смо скоро у Ђакову били,
Те посјекли Мехмет-Алипашу,
Е већила од седам краљева, 200
Ти си мени бесу тврду дао,
Кад ће мени до невоље бити,
Да ми дођеш на невољу љуту;
Купи војску, трчи у Гусиње.“
Е ту шиље, другу наређује, 205
А шиље је шехер-Ђаковици
Пријатељу Саидбеговићу:
„Кад смо скоро у Ђакову били,
Те посјекли Мехмет-Алипашу,
Ти си мени бесу тврду дао, 210
Кад ће мени бити до невоље,
Да ми дођеш на невољу љуту;
Хе л' сам с Књазом сефер отворио,
Купи војску, трчи у Гусиње.“
Салих-аги књигу писат неће,
Хе л' је лоше у мејтеп ходио, 215
А горе је карту научно
Од тебета и то наопако
Сали-аги наустите шиље:
„Сали-ага, царева гавија! 220
Дижни, Салко, до двије Ругове,
Е Ругову и Доњу, и Горњу.
Кадри-бајра не мој оставити,
Не мој срећу своју изгубити,
Хе ли нама може требовати, 225
Купи војску, трчи у Гусиње.“
Таман паша књиге растурио,
Растурио низ Штипцију љуту,
Мало прошло, дуго не трајало,
Од Вусање пушке запуцаше, 230
Запјеваше арнаути љути,
Када ево силовите војске
Са нахије, Крастенића равна.
И пред њима млада барјактара
На вранина, коња од мејдана, 235
Ето сила паде у Гусиње,
У Гусиње на росне ливаде.
Испадоме аге гусинлије,
Те ту силу редом разредисте;
Та се војска рахат учињела, 240
Мало прошло, дуго не трајало,
Запуцаше кратки венедеци,
Запјеваше љути Арнаути
С Дукађина, мјеста питомога;
- А пред њима Мујо барјактаре 245
На лабуду, коња од мејдана.
И та сила паде у Гусиње,
У Гусиње на росне ливаде.
Испадоме аге гусинлије,
Те ту силу редом разредисте;
Та се војска рахат учињела, 250
Мало прошло дуго не трајало,
Ево друге пушке запуцаше,
Запјеваше Арнаути љути
С гиздавице шехер Ђаковице; 255
А пред њима Саидбеговићу
На чилаша коња приогривца,
Вас у ерму и жежено злато;
Пљаца му се с обје стране Ђорда.
И та сила паде у Гусиње, 260
У Гусиње на росне ливаде.
Мало прошло, дуго не трајало,
Ево друге пушке запуцаше
Са велика Ѓаша питомога,
А пред њима царева гавија 265
Али Ибро на коња путаља.
И та сила Плаву на главицу;
Но испадје Хусеин-бег стари
И ту силу редом разредидо.
Мало прошло, дуго не трајало, 270
Ево друге пушке запуцаше
Од велике Пећи поносите,
А пред њима Махмутбеговићу,
Вас у ерму и у суву злату,
На лабуду, коњу од мејдана, 275
И та сила Плаву на главицу;
Но испадје Хусеин бег стари,
Те ту силу редом разредидо;
Те се војска рахат учињела.
Мало прошло, дуго не трајало, 280
И од Дјела пушке запуцаше.
Кад ево ти вука од Турака,
Салих-ага су двије Ругове.
Он све сенту са Велике гледа,
Је ли когођ заметнуо кавгу, 285
Ево иде и ћера кулаша,
Ево стиже Плаву на главицу,
Испадоме од војске главари,
Сали-аги на седам станупе.
Ево виче из грла бијела: 290
„О, главари, при вам образ био!
Ми смо дошли Плаву у индату,
Што нијесте Марку ударили?“
Мољу му се од војске главари:
„Сјаши, Салко, твојега кулаша; 295
Хе без паше вијећања нема;
Без Гусиња удара нам нема.“
Он одсједе својега кулаша,
Та се војска рахат учињела.
Обје су се рахат учињеле: 300
Једна војска Плаву и Гусињу;

- Црногорска у село Велику,
 У Велику и у Аржаницу,
 И Пешће-поље притиснула.
 Црногорци фурсат уфатише: 305
 Ето двије куле запалише,
 На Пешће и на Иван-поље,
 Како које јутро освићаше,
 Е све ближе страже примицаху,
 А на косу извише Новшића. 310
 То трајало неколико дана,
 Једно јутро туре уранило
 Прије зоре и сабаха рана,
 А од Плава Феровић Јакупе. 315
 Нешто му се спават не могаше;
 Па на оцак ватру наложио
 И агарли кафу приставио;
 Каве пије и тегли духана.
 Доклен дође вакаат од сабаха,
 Е да Турци клањају сабаха 320
 По кућама и по цамијама;
 Запјеваше мрки Црногорци,
 Пукоше им пушке стражарице,
 Зачуше се Плаву питомоме, 325
 Е се плашки сиб'јан преплашио,
 Е се луда ђеца заплакаше.
 Е кад зачу Феровић Јакупе,
 Удари се шаком по кољену,
 Прekoше му меневине плаве. 330
 „Вај си мене укорна замана!
 Мучан сам ти вакаат ишчекао,
 Да пјевају мрки Црногорци,
 Да пуцају пушке стражарице.
 Боље ми је хрзом погинути, 335
 Но срамотно к'о сиб'јан живјети.“
 Јунак био, на ноге скочио.
 Ево приђе китну чивилуку,
 Па припаса свијетло оружје.
 Ево сидне низ тахнану кулу,
 Па наведе плацом и сокаком. 340
 Ево иде код Хусеин-бега,
 Е ту нађе од војске главаре.
 Селам даде, низ одају крену.
 Сви главари селам прифаташе
 И Јакупу мјесто начинише; 345
 Ево сједе код Хусеин-бега,
 А млађи му каву наточише
 И у чибук духан запалише.
 Е да видиш Феровић Јакупа! 350
 Нити хоће кафе из филдана,
 Нити хоће из луде духана;
 Но уздише јунак од срдаца.
 Но га пита Хусеин-бег стари:
 „О, Јакупе, ка' од срца сино!
 Што си своју чехру опитети? 355
 Што си ми се, сине, препануо
 Од војводе Миљановић Марка?
 Кунем ти се и вјеру ти дајем,
 Ја ћу сјутра појахат ђогина,
 Па навести у Гусиње равно, 360
 С Али-пашом вијећ вијећати.
 Е па двије војске смијешајте,
 Па удрите Марку у Велику,
 У Велику и у Аржаницу,
 И Пешћу, пољу широкоме.“ 365
 Е што вели силан Феровићу:
 „Ко је Турчин на срдашцу своме,
 Те је нега родила туркиња,
 Он ће сјутра Марку ударити
 Без изума нашег командира. 370
 Ко је Турчин, у индат ће доћи.“
 Но то зачу туре испријека,
 Сали-ага са Ругове тврде;
 Па скочише два добра јунака,
 Ударише плацом и сокаком. 375
 А да видиш Феровић Јакупа!
 Ђе иђаше, из грла викаше:
 „Ко је пјешак, притежи опанке,
 Ко је коњик, притежи колане,
 Е ће бити на Новшиће кавга.“ 380
 Док избише Плаву на главицу,
 Сали-ага пушке истурио.
 Но скочише Хо-и и Руговци:
 „Што је, Салко, за Бога милога!“
 — „Што? — вељаше гази Сали-ага — 385
 Ко је пјешак, притежи опанке,
 Ко је коњик, притежи колане!“ —
 То му једва дочекала војска.
 А да видиш Феровић Јакупа!
 Ево иде до јахара свога, 390
 Те изведе коња од мејдана:
 „Јаллах,“ рече, сједе на чилашу.
 И Ман-ага на коња дорпна,
 Сали-ага на коња кулаша;
 Испадоме Плаву на куприју; 395
 Е за њима силовите војске.
 А да видиш Феровић Јакупа!
 Ђе иђаше, трага не кријаше;
 Доклен стиже у село Новшиће.
 Једну војску извише Новшића, 400
 Другу војску селу оставио.
 Ударише на Маркову стражу.
 Маркова ји напуштила стража,
 На живу ји ватру дочекала.
 При Турцима добра срећа била: 405
 Нит' падоме, нит' се препадоме,
 Војводину посјекоше стражу.
 Хала банда! заметну се кавга;
 Боја бију, боја дочекују.
 Оде хабер Аржаници, Марку: 410
 „О, војводи Миљановић Марко!
 Твоја ти је изгинула стража,
 То војводи врло мило било,
 Што су Турци прије започели;
 По Берливу и по седам краља. 415

- Па он вика своје командире:
Прво зове Војводић Тодора
И Вуксана од Братоножића,
И још Васу од Дрекаловића.
И Драгишу са Мораче Доње
- 420 „Командири, моја браћо драга!
Раад Риста и седморо поста,
Раад нашег црногорског Књаза,
Поред Лима с обје двије стране
У Новшиће, ако Бога знате!“
Халакнеше, Бога поменуше.
Поп Никола на коња дорина,
На дората, коња од мејдана,
Извадио аламанку Ђорду,
Е ишчека Феровић Јакупа.
Мили Боже, немила састанка!
Рааен јечи, а здрави га гњечи,
И пролазу коњи без јунака,
А јунаци без добријех коња.
Боја биме сахата четири,
Боја биме Турци и Брђани.
- 435 Док Јакупу мука одољела,
Око њега, гђе му гине друштво;
Па наћера својега чилаша,
Те мијеша мрке Црногорце,
Ка' чобани у планину овне.
- 440 Доклен виђе војводић Тодоре
— Црногорци њему браћо драга —
„А удрите Феровић Јакупа!“
Насу дунтра, ка' небеска крупа
На Јакупа и коња чилаша
Седам-осам уби га пушак,
Он погибе, алла рахмет-телесен!
Црногорци ноже повадише,
Да посјечу Феровић Јакупа.
- 450 До њега се туре догодило,
А од Плава Омер барјактаре,
Те он брани Феровића главу,
Доклен друге пушке запуцаше,
Те убише Омер-барјактара.
Црногорци ноже повадише,
Са Омера да посјечу главу.
- 455 Ту се туре близу догодило,
Авдиница од Пећске нахије,
Те он брани Омерову главу.
Доклен друге пушке запуцаше,
Авдиницу млада погубише,
Црногорци ноже повадише
С Авдинице да посјечу главу,
До њега се Туре догодило,
Ево Чељу од Ругове тврде.
- 465 Те он брани Авдиницу млада.
Доклен друге пушке запуцаше,
Те убише Чељу од Ругове.
Црногорци ноже повадише,
Ево Чељу да посјечу главу.
- 470 До њега се Туре догодило,
Сали-ага на коња кулаша,
Те он брани Чељу од Ругове.
Доклен друге пушке запуцаше,
Сали-аги коња погодише;
Коњ му клече на прва кољена,
Сали-аги ноге притиснуо.
Црногорци ноже повадише,
Да посјечу Сали аги главу.
До њега је срећа догодила,
Догодише Хоти и Руговици,
Сали-аги одржаше главу.
Е да видиш коња Феровића:
Ђе он бјежи низ село Новшиће,
На њега се седло искривило,
Кубурлије крвљу заливене,
Дизгине се међу ноге вучу.
Виђоше га од Плава плављани:
„Вај си нама данас и до вјека!
Деле нама Јакуп погинуо!“
И Ман-ага рана допануо,
Од којијех пребољети неће,
Ко ји данас осветити неће;
О, душа му ценет не виђела!
Ко ће данас лице зафалити
Од српскога праха и олова?
Халакнеше, Бога споменуше.
Па викнуше Хоти и Руговици:
„Ајмо, браћо, ако Бога знате!
Хеле нама Јакуп погинуо!“
Кад се до три маље саставише,
Наведоше низ косу Новшића,
Поред Лима ђаду уфатише;
Алабанда! и још виша кавга.
О, да видиш муке од Брђана!
Воду газу, а боја бијаху;
Док удрише води на валово,
Неколико вода понијела.
Па да видиш војводе Марка:
Поред Лима ћераше Ђогина,
Све на воду окрећаше главу;
Лим се мути, војвода се љути,
Све на воду окрећаше главу,
Ђе му мрке носи Црногорце.
Њему није жао Црногорце;
Но му жао Куче витезове:
Ш њима орује, а ш њима добрује,
И на себе власт владе добија.
Акшам дође, боја раздвојише,
Раздвоје се Турци и Брђани.
Е сташе се окупљиват Турци;
Шехитима рахмет оправише,
А рањене у Плав понијеше,
Сташе главе турат' на хесапу:
Три стотине и тридесет глава
Од Брђана и Црногораца,
И пред њима до седам барјака,
Још пред њима четири бурије,
- 475
- 480
- 485
- 490
- 495
- 500
- 505
- 510
- 515
- 520
- 525

Сад повеше паши у Гусиње,
Те табије главам' накинто.
Па да видиш војеводу Марка:
Он ту стаде и два, и три дана
На судицу на Андријевину
Код војводе господина Божа.
Треба Књазу девац учинити;
Све му пише, што је и како је;
Запучио и запечатио,
Ево није црногорче младо,
Књигу спреми на Цетиње равно.

Други бој.

Књаз Никола рано подранио
И попио јутрену ракију,
Из палаца испао под бријест;
Е све сенту и граници гледа,
Кад ће њему карта батисати:
Је л' војвода примио Гусиње,
Је л' његова влада завладала
На двореве папе гусинлије.
У то стиже књигоношче младо,
Капу скида, а земљи се гива,
Књаз' Николу у руку цјелива,
На крило му књигу оставио.
Књаз Никола књигу дофатио,
Распучи је и распечатио.
А кад виђе, што му карта прича,
У иједу скочи на чогама.
Ево иде у танку Биљарду,
Па на млађе вику учинио:

„А скуп'те ми цетињске главаре!“

У млађијох поговора нема:
Искупише цетињске главаре,
Доведоме у танку Биљарду.
Све васједе јунак до јунака,
У прочељу силам Петровићу,
Е је мало чехру промјенио,
Па га пита војвода Машо:
„Круно — Књаже — Бог ти дао здраље!
— Што си нама чехру оштетио?“

Књаз Никола књигу покутио,
А даде је војводи Машу:
„Прочитај ми од Гусиња карту;
Авази нек' чују војводе,
Који су се јади направили
Ниже Плава, а према Гусиња,
Поред Лима, поред воде хладне.
Ел' је моја изгинула војска,
Оста руга до страшнога суда
(Црногорци њему брића драга);
Гусиња се разминуту нећу,
Раад Риста и седморо поста;
Ја ћу другу подигнути војску!“
Стаде Машо карте наређиват;
Машо шара, а Књаз наређује,
На војводе и на капетане,

На сердаре и на командире
По држави Гори — домној — Црној: 585

„Кој гођ' може пушку дофатати,
На Турчина па ју иступити,
На Турчина, крсту душманина,
О' дјетета о двана'ст година,
А до ђеда од шездесет љета,
На Гусиње, на катиле старе,
Хе л' су нама много јада дали,
Свако трчи шехер Подгорици!
Ја ћу спремит цетињске главаре
— О' што смо ју скоро задобили — 595

Те ћу своју прегледати војску.“
Књажева се узбунила земља;
Свако трчи шехер Подгорици;
Е три своје, три дивне бригаде:
Ево прву војводе — Бурга 600

У Брскуту свиђеноме скуту;
Од Лазара од Херцеговине
И војводе Миљановић Марка,

Књажева се сила подигнула,
Ко гођ' може пушку понијети,
Е све креће у Куче камене,
Од Брскута до врх' Широкара,
До Велике и Чакор-планине,
Ниже Плава, а према Гусиња.
Пах, да видиш војводе Божа 610
Ево паши књигу наређује,
Шта у књигу вели војвода:

„О, чујеш ли, пашо гусинлијо!
Цар те дао и сви седам краља
У Берлину, граду латинскоме; 615
Оди, море, да се не бијемо!
Задајем ти Божју вјеру тврду,
Иза Књаза бити бољег' неће,
Него тебе, пашо гусинлијо,
Бирај бере, турај у војводе, 620
Агаларе турај капетане;
Бирај момке, стави барјактаре,
Нећеш имат велику вардију:

На годину маџарију жуту,
А на кућу маџарију жуту, 625
Да се знате е сте Петровића.
Нећеш, пашо, на то укабулит,
Задајем ти Божју вјеру тврду,
Подигнућу моју државину,
Пах ћу удрит теби на Гусиње, 630
Све ти мушко под сабљу турити,
А тебе ћу жива уфатити,
Од тебе ћу јаде направити.“
То зборио, књигу запучио,
Запучио и запечатио, 635
Пак је пиље паши гусинлији.

Е кад паши така књига дође,
Он искуи од војске главаре,
Пак он позва Симовић Филипа,
Те му даде од војводе карту. 640

Ево Филип пах је распуцио,
Распуцио и распечатио;
Ево ситну прочитао карту.
Авазиде међу главарима,
Све им прича, што је и како је. 545
Та му књига мила не бијаше:
Опет паша књигу повратио:

„А чујеш-ли, војвода Божо,
Од крваве куће Петровића!
— Ти си јунак и ка' што те кажу, 650
У четвртак, који први дође,
Чекај мене, ево ја на тебе,
Да те нађем у село Велику,
У Велику и у Аржаницу,
И Пепићу, пољу широкоме“ 655
То зборио, књигу запучио,
Запучио и запечатио,
И справио војводи Божу.
Кад војводи така књига дође,
На судницу на Андријевцу, 660
Распуцио па је проучио.
Кад видио, што му књига пише,
Он се књизи вјеровати неће.
Пах дозивље војводу Миљана:

„Је л' истина, што ми паша пише?“ 665
Говори му војвода Миљане:

„Ево пуне тридесет година,
Од како сам с пашом на границу,
Што гођ' ми је паша бесједио,
Он ме није никад преварио.“ 670
Дан по данак и четвртак дође.
Пах је паша војску растурио,
А пред војске своје командире:
Најпрвога Махмутбеговића,
Те он паде на Чакор планину; 675
Са Јечмишта гази Сули-агу;
Усејн-бегу пољу Иванпољу.
Ево паша на Пепиће равно;
Ево тражи мрке Црногорце,
Некед' ш њима приметнути кавгу, 680
Тражио их, док је нагазио
На сокола Војводић Тодора
На Муруну, селу маленоме.
Алабанда, затури се кавга! 685
Боја бију, боја дочекују,
Боја бише четири сахата.

Док Брђани загон учинише,
Ето мало Турке потискоше;
Неколико уграбише глава.
А кад виђе паша гусинлија, 690
Пах он викну своје командире:

„Пошто сва три села запалише,
Командири, моја браћо драга,
На Србина, дину душманина,
Ајмо, браћо, ако Бога знате!“ 695
Пах велики загон учинише;
Црногорце мало потиснуше,

Неколико ујагмише глава.
Акшам дође, боја раздвојише,
Раздвојише Турци и Брђани, 700
Свако оде ка сенту својему.

Опис изнесенијех у цјесми бојева, онаквијех какви су били

Последњи рат на Балканском полу-
острву, што га 1875 г. започете Херце-
говци с намјером, да стресу са себе турски
јарам, а подржа га Црна Гора, Србија, а
доцније и Русија, сврши се 1878 г.; јев-
ропски конгрес у Берлину ријешо је, ко-
ме што има припасти и ударио на то свој
печат.

По ријешењу овога ареопага створена
је нова државица, књажевина Бугарска;
Црна Гора и Србија добиле су по нешто,
па је добила нешто и Грчка, која у томе
рату није поврчила ни једног војника; на
шију пак Херцеговаца и Бошњака, који су
тај рат отпочели и највише у њему жрта-
ва поднијели, метнут је нови јарам, који
је за њих, изузев зар нешто мало католика,
готово још тежи од турскога.

Но настао је мир, и док су се други
старали да залијече у рату добивене ране,
Црна Гора морала је поново да се крвави
и да крвљу узима оно, што јој је у Бер-
лину досуђено. Између осталог, њој је
досуђен био Плавско-Гусињски округ. Тур-
ска влада показивала је сву добру вољу,
да изврши ту своју дужност и извршење
тога повјерила је једноме од најбољих сво-
јих ђенерала, Мехмед Али-паша, који је
ради тога и дошао с војском у Ђаковицу.
Али да би се то осујетило, створена је би-
ла, изванским упливом и помоћу католи-
чких попова, арбанашка лига, којој је био
задатак, да ту ствар осујети и да узбуди
Арнауте против Црне Горе.

О овој ствари писало се је доста и
прилично је позната, а није нам ни зада-
ћа да се о томе овдје повише бавимо, те
с тога и прелазимо на ствар.

Узрујала се читава Арбанија; у Ђа-
ковици бујне буна, у којој Мехмед Али-
паша погине; њега заступи Мухтар-паша,
којему је био дат налог, да не предаје
Плаво и Гусиње Црној Гори. У исто ври-
јеме речено је Црној Гори, да заузме та
мјеста и то без одлагања. То је било у
јесен, а кад је црногорска војска кренула
пут Васојевића, била је већ зима.

Једно одјељење војске остало је у
Брескуту, под командом Ђура Петровића, а

друго у Доњим Васојевићима, под главним заповједништвом војводе Марка Миљанова. Главна тачка била је у Васојевићима; ту су била четири батаљона Васојевића, два батаљона Куча и Братоножића и нешто мало Величана. По чи један од ових батаљона није био потпун; особито Кучи и Братоножићи, нешто ратом, а нешто другим нештима, били се готово преполовљени. Према томе у свој овој војсци није било више од двије хиљаде људи.

У новембру настало је страшно вријеме; све воде, које извиру испод Кома и других планина, устале су. И у ваздуху и на копну била је права револуција: снијег, киша, вјетар, лед. Читава јата тига, које прелијетају са сјевера у топлеје, јужне крајеве, у великом метежу испуњаваху ваздух својом грајом, а неке су и на земљу падале, те су их рукама хватили. У таквим приликама требало је чак с мора доносити дебану и тапн Колико се ту коња стропштало, колико ли је товара потонуло у ријекама! а војска је стајала не само без дебана, него и без леба и без крова, јер су све куће у Васојевићима Турци за вријеме рата попалили. Оно нешто што је поново направљено, то су биле којекакве тијесне кућаре, а војска је стојала у наслонима, начињеним за стоку, или у савардацима, пограђеним на брзу руку, или пак просто под отворенијем небом. Два васојевићка батаљона стојала су тада за читаве двије неђеље на високој планини Сјекирици, покривеној снијегом, а била је и јака студен.

По таквоме времену није се могло мислити ни о каквом кретању напријед, а камо ли о заузимању Плава и Гусиња; ту је требало бранити своје границе, јер се цијела Арбанија од Призрена, Пећи, Ђаковице, па до Скадра купила и спрема-ла за нападај на Црну Гору. У томе је смислу и издата највиша наредба са Цетиња.

И код Арбанаса било је у исто вријеме велико комешање: скупљали су се и разметали су се; бивало их је на окупу и по 10.000; али некако нијесу могли да се намене, да ударе на Црну Гору. Нешто им је сметала неслога међу племенским главарима, а нешто опет то, што они у опште нијесу тако одважни, да се смију упустити у какво велико и ризично предузеће. Много пута су онамошњи Срби јављали црногорској војсци: „Ето сјутра ударише ви Арбанаси!“ Али таквијех ју-

тара прошло је много, а њих ни чути, ни виђети. По једанпут ударише, и то тако изненада, да су на Андријевици дознали о томе боју тек у вече, кад је већ био свршен и то с великом погибијом једнога дијела наше војске. То је био први бој, 27 новембра, на који се и односи ниже при-ведена pjesма Османа-Абдулаха.

Много би било причати како је текла цијела битка, али морамо опазити, да су се у томе боју два батаљона, кучки и братоножићки, нашли у једном тјеснацу између једнога брда и ријеке Лима и између двије арбанашке војске, које су износиле до 5.000 људи. Ту је погинуло 108 Куча и Братоножића, а ранило их се 116. Према томе мртвијех и рањенијех било је готово подједнако, док обично мртвијех бива два и више пута мање но рањенијех. Чудити се је, како нијесу сви на мјесту изгинули; али њих око 400 јуначки пробише себи пут преко стотина погинулијех Арбанаса. Кад узмемо с те тачке гледишта, можемо слободно рећи, да су се замијенили и славно бој завршили. Арбанаса је истина, погинуло трипут више, — причају да су за три дана превозили на колима своје мртве, — али поред свега тога, број њиховијех погинулијех није за њих био тако осјетан и тежак, као што је много мањи број био осјетан за Црногорце. Поред тога, Арбанаси су откинули главе скоро свијема погинулијема Црногорцима и на кбљу их поређали по бедемима Гусињског града, те се зато у pjesми поменутога мухамеданца ова битка представља као славна победа.

Други бој био је 17 децембра, али није био тако изненадан и свршио се је само тијем, што Арнаути попалише село Велику, за које је још напријед било ријешено, да се напусти и жртвује. Црногорска војска била је овога пута појачана са још три батаљона: морачким, пјешивачким и дробњачким. Али је тој војсци поново издата наредба, да се још строжије држи дефанзиве. Узрок овоме био је тај, да се не би развио прави рат, у коме би Црна Гора остала сама и ни ким не подржавана.

Арбанашка војска, опет у количини 5—6 хиљада, била је подијељена на двоје: једна је пошла од Плава лијевој страном р. Лима, а друга десној страном исте ријеке. Први и главни њихов ударац био је наперен против Васојевићког батаљона Тодора Миљанова, који је стајао прикривен

изнад Мурина, на десној обали Лима. Овдје су Арбанаси били јуначки одбијени и побјегли су без обзира; али поткријеplени војском с лијеве стране сузбише Тодора, но Црногорци не побјегоше, него одступашу, бранећи сваки корак. Баш у то вријеме пјешвачки батаљон с ове стране преко Лима отвори ватру на Арбанасе и тијем их задржа, а Тодор их поново поћера, те се више и не повратисе. Само Пјешивци, будући одвојени од другијех батаљона, буду опкољени и притијешњени к Лиму. У то доба Кучи и Братоножићи проспу огањ на Арбанасе, а то исто учине и Васојевићи с десне стране Лима, те тако спасоше Пјешивце, који ту изгубе 11 људи. Овијем се бој прекине: Арбанаси рано пред вече оставе бојно поље и врате се кући.

У овоме боју Црногораца је погинуло 32, а рањено их је 76

У приведеној пјесми прећерано је превеличен број погинулијех Црногораца у првом боју (300), али то је својствено свакој пјесми; но у исто вријеме она не крије ни колико је велика била снага арбанашка: од Крастенића, Гаша, Пећи, Дукађина, Ђаковице и Ругове, а разумије се, ту је била и ближа Малесија Скадарског вилајета. Не крије она ни то, колико је од стране арбанашке погинуло знатнијех људи. А како опет уздржљиво представља други бој: у почетку Црногорци „мало Турке потискоше, неколико уграбише глава“ (ст. 683—84), а послје Турци „Црногорце мало потискоше, неколико ујагмише глава“ и на томе свршава бој.

Ствар није у томе, да пјесма тачно рапортира, што је и како је било, — пјесма није рапорат, а није ни прича, него пјесничко сликање онога што се догодило, при чему се тражи угађено осјећање и правично признање врлина и код својих непријатеља, ако их овај има. То је са стране реалне. Осим тога, пјесничка фантазија ствара нам читаве слике и карактеристике изведене у кој личности и њихово душевно стање.

У овој пјесми потпуно пјеснички и вјештачки насликан је Али-паша гусињски са његовом околином; дивно је представљено и његово душевно стање и разговор с вилем, као и односи арбанашкијех главара према њему. —

Много лијепојих слика има и у описивању боја и погибљи арбанашкијех јунака. —

Вриједно је опазити у овој пјесми још и то, да се она веома ритерски односи према непријатељима и не допушта себи никаквијех грубијех израза за њих, што доста често налазимо у народнијем пјесмама не само Срба мухамеданаца, него и православнијех

Објашњење некијех мање познатијех ријечи у пјесми

- Стих 16. муме — свијете.
 „ 18. шилте — сепада.
 „ 40. вакатли — рано.
 „ 97. осабрити — умирити.
 „ 127. срклет — вика.
 „ 136. шенли — задовољни.
 „ 138. чехра — изглед лица.
 „ 170. ватан — стан.
 „ 193. сефер — рат.
 „ 218. тебет — абука.
 „ 228. штипиња — народ (арнаутлук).
 „ 242. венедек — пушка млетачка.
 „ 305. фурсат — утврђење, панац.
 „ 329. меневиле — (ова је ријеч по прилици погрешно записана).
 „ 334. хрвом — чашћу, обзром.
 „ 444. дунтра — врста кушке.
 „ 447. ала — рахмет-иле — покој му души
 „ 522. пехити — блажени.
 „ 528. бурџа — труба.
 „ 571. аџави — гласно.
 „ 623. вардија — плата, приход.

П. Ровињски

✓ Црногорским књижевницима

— Павле Поповић —

Пишући о „Горском Вијенцу“, ја сам узгред био предложио млађим књижевницима црногорским да купе по народу пјесме и приче о јунацима овог Његошевог дела. Овога пута хтео бих тај предлог да допуним и раширим, упућујући на купљење сваке грађе и за друга дела Његошева.

Кажемо и за друга дела, јер има још дела Његошевих у којима, као и у „Вијенцу“, личности представљају познате народне јунаке црногорске. У „Шћепану Малом“, на пример. Не само сам Шћепан, него и прто Јован Аврамовић Бјелица, и поп Андрија Ђурашковић, и сердар Вукале, и сердар Нико Мартиновић, и сва друга лица у драми, све до Пеја Мадара, и Пејо Мадар на послетку, — све су то познате народне личности, које су живеље и радиле у време Шћепаново. И не само

ове које су на листи лица забележене него и све друге које се, овде онде, у тексту помињу, као неме личности и иначе; све друге, почевши од Пера Дрпе који почиње драму свирајући у диле кад доводи лажног цара на Цетиње, до Станка Паљикарде који драму заврши кад цара при бријању закоље — све су то такђе познате и истините личности.

Што рекосмо за личности „Шћепана Малога“, то важи за личности опеване у „Слободијади“. Позната је ствар да је Његош у „Слободијади“ описао бојеве црногорске од оних првих под владиком Данилом до последњих под владиком Петром, и онда, наравно, све личности које су ту опеване, представљају јунаке црногорске из тих времена. Такав је исти случај са Кулом Буришића⁴ и „Чардаком“ Алексића. Онај Маркиша Пламенац, Буру Мартиновић, и други јунаци прве од ових песама, као и Вуде Жижих, Шундо Бајагић и т. д. који су јунаци друге, такође су познате личности, и њихово учешће у бојевима које је Његош у овим песмама описао, познато је такође. То је, најпосле, случај и са личностима још неких ситнијих песама Његошевих: са Радом Војводићем и другима уз песме „Ударац на Мартиниће“, са Марком Перовићем и осталима из песме „Вук пријатељу овчи“, са Видом и Мирчетом из „Пјесме за Вида и Мирчету“. Личности и тих песама познати су народни јунаци, као што су предмети њихови познати догађаји новије црногорске историје. Једном речју, личности „Вијенца“, „Шћепана“ и свих других побројаних Његошевих дела, представљају истините јунаке о којима народ зна доста да прича.

То што народ зна о њима, треба покупити и објавити. До сада је то чињено врло мало и узгред. Није се имао прави циљ пред очима, није се радило с обзиром на Његошева дела, није се рекло: „хоћемо да прикупимо сву народну традицију о свима јунацима Његошевим“, него, ако нешто забележеног и има, то је дошло случајно, готово несвесно, испало из пера неком који је описивао ово или оно село црногорско, или сабрао народне песме уопште. Наравно да што је на тај начин бележено, не може бити довољно. Подаци који ми данас имамо о јунацима Његошевих дела, мршави су и слаби; толико да се може рећи да тек сада ваља почети прикупљање њихово. Додајте томе да су

они растурени овде онде, често по рејим књигама и листовима, па ћете видети на каквој је мудри онај којем случајно такви подаци затребају, па мора да их тражи.⁴⁾

Ствар је јасна: требало би систематично скупљати све песме и предавања која се на Његошеве јунаке односе, и то треба да учине црногорски књижевници. Имајући летос прилике да се с неким млађим школованим Црногорцима видим на Цетињу, ја сам им препоручио ово скупљање, и они су показивали много воље за то, само су тражили упутства за тај посао и друга потреба обавештења. Та упутства и обавештења била би (ја због њих ово и пишем) ова:

Посао је овај потребан, и много потребнији него што на први мах изгледа. Од познавања дотичне народне традиције зависи познавање Његошеве поезије. Многа питања која критика има да реши код Његоша, везана су за то познавање, и тек у њему могу наћи своје решење. Не би човек рекао како су важна та питања, и како су јако везана за познавање традиције. Карактере није могуће оценити у Његошевим делима, ако се не зна како су ти карактери осликани раније, у песмама и причањима народним. Композицију није могуће разумети, ако се не зна шта је све Његош узимао из народне традиције. То исто важи и за радњу, и за јединство, за сва јединства која се узимају у обзир. То важи и за општи значај и смисао дела. Ствар је проста: треба знати одакле је Његош пошао, кад хоће да се разуме и оцени шта је написао. Треба знати изворе Његошевим делима као што се знају извори за дела других, туђих песника. За критику је то потребно, за праву лите-

⁴⁾ Ко би хтео да види шта је до сад познато података о јунацима Његошевих дела и њиховим делима, нек прелиста ове књиге и списе. За „Шћепана Малога“, Јубинишу приповетку истог имена, рађену по народном предању; уз то, Милаковића Историју 124—141, и друге историје, као и званична документа о Шћепану („Споменик“ С. К. Академик). За „Слободијаду“, историје црногорске од владике Данила до Петра I. За „Кулу Буришића“ и „Чардак Алексића“, књиге Г. Томаковића (П. II Петровић-Његош, 1896, 148 и 157), Милаковића (П. П. Његош, 1842, 137 и даље) и друге историјске и биографске књиге о Његошу; тако и за ове краће песме. За „Горски Вијенац“, књиге и листове побројане у мојој књизи (прилог 1). Овде ваља додати и чланак „Радун, војвода ђешански“ од Г. Т. Камжића (Босанска вјла, 1901, бр. 17 и 18) којим се за своју књигу нисам могао користити, јер сам за њега дошао тек пошто је књига штампана била.

рарну критику. А потребно је тако исто и за коментар Његошевим делима. Јер, ја се надам, доћи ће ваљда једанпут и за Његошева дела време да се издаду целокупна, и лепо, критички, са целим потребним коментаром. Шта би сад требало у тај коментар да уђе? Зар не би било лепо да, у том издању, код „Куле Ђуришића“ рецимо, чим се помене у тексту Шундо Бајагић или друга која личност, да одмах, доле у примедби, стоји објашњено: „Шундо Бајагић био је тај и тај, радио то и то?“ Зар би коментар био потпун кад не би тога имао? Свакако не, али да би се такав коментар саставио и многа литерарна питања о Његошу решила, потребно је да се покупи и објави грађа.

Како ће се она покупити? То је врло просто, и готово је већ до сад кавано. Треба за свако лице које се код Његоша спомиње покупити све што се у народу о њему прича, пева и зна уопште. То јачи ако је потребно да се и то каже, треба најпре узети Његошева дела и исписати из њих сва имена јунака дригорских, који се ту спомињу, свакако на засебно хартији, рецимо. Па онда прочитати литературу коју смо напред означили, из ње извадити све што је до сад о Његошевим јунацима повнато, и забележити то на оним засебним хартијама: код сваког имена оно што се о њему зна. На тај начин би се имао тачан списак онога што треба тражити, и онога што је нађено. То би био као први, препаративни део посла. После тога, имало би да дође прикупљање нове грађе. То прикупљање састојало би се у овом: распитивати за сваког понаособ од јунака Његошевих дела, и забележити то.

Тражити од гуслара на пр. и нарочито захтевати да пева песме о Мићуновићу, о Перу Вукотићу, о Ђуру Мартиновићу, т.ј. о јунацима „Вијенца“, „Шкепана“ и других песама Његошевих, а не допустити му да пева ма коју јуначку песму. Те песме ваљда забележити верно и тачно, по образцу који је Вук дао. Што се тиче друге грађе, не песама него прича, усомена и података, ту тако исто треба нарочито захтевати од дотичнога обавештача да каже шта зна о том и том јунаку Његошевом. Најбоље је, тога ради, распитивати у самом месту рођења или пребивања јунака, јер ћемо тамо усомена о њему бити најбоље очувана. За јунаке „Куле Ђуришића“ и „Чардака Алексића“, најбоље је распитивати се код самих савременика њихових, ако их још

има. При томе, треба обратити пажњу на све, и забележити не само податке о крупним јуначким делима, него и све друге: генеологије на пр., и кад је којему јунаку било крсно име, и т. д. Све је то од потребе, и зато не ваља подцењивати важност података, и ако скупљачу често дође воља да то учини.

Тако од прилике треба радити. А онима ради којих пишем, биће то лако учинити. Они доста од тога већ знају, и имају онда само да забележе. Они су се на пр. мени чудили кад сам им рекао да код нас нико не зна да је онај Нико Мартиновић из „Шкепана“ род са војводом Батрићем из „Вијенца.“ Па кад је њима тај посао тако лак, грех је не учинити га. Једино што у овом послу може донекле сметати, то је што су племенске сујете у тим крајевима веома суревњиве, па се неко може замерити овом или оном кад једног јунака више похвали својом другог. „Али, као што сам ја рекао својим младим пријатељима, то су њихови обзир, и они нека гледају шта ће с њима.“ —

Не би било рђаво купити и осталу грађу потребну за проучавање Његошевих дела. Ту би дошли обичаји које је Његош насликао, пословице које је употребио, приче народне на које је чинио илустрације у својим текстовима, и т. д. Ваљало би још у томе ставити тужбалице народне, и кола (она из „Шкепана“), ако су се тад певала као данас.

(Срп. Књ. Гласник бр. 21 и 22 за 1901. год.)

Београд.

—**—

Књижевност

Летимични преглед тридестогодишњег рада г. Марка Драговића.

Ко се год бавио изучавањем наше политичке историје, ко је год пратио књижевно-просветну историју Црне Горе, биће му повнато име г. Марка Драговића. Велики биће му познато, пошто је г. Драговић својим књижевним радом и на једном и на другом пољу имао знатног удјела.

У току прошле године „Књижевни Лист“ донио је: „Неколико докумената о вјековној независности Црне Горе“, и у неколико бројева „Један приложак за књи-

живно-просвјетну историју Црне Горе“ од г. Драговића. У томе су раду изнесени: сви радници и њихови радови, а све поткријепљено наведенима, гдје је што и кад изишло. То и даде повода, да се колико толико позабавим о једном раднику, који већ пуних тридесет година ради, ради прилежно, марљиво; с успјехом који ће се тек доцније оцијенити, кад се свакоме по заслуги суди. Досадашњи радови његови падају у посљедњу четврт XIX вијека и може се без претјеривања рећи, да ће добро доћи нашим историчима, као драгоцену грађу за историју Црне Горе

Није ми намјера улазити у свестрано оцјењивање онога, што је г. М. Драговић написао, за то се хоће: више времена, више студије, и што је најважније рад г. Драговића није још окончан, но је сад у пуној снази, те ће још имати доста времена да ради. Ја сам увео на себе да, у колико могућем, изнесем укупно све његове радове, који су разбацани по разним листовима било политичким било белетричним, по научним мјесечним зборницима и повременим издањима појединијех друштва.

Не мислим овиме писати славопојску њему, ни његову раду. Није потребно рећи да је, најбоља је славопојска свакоме човјеку сами његов рад; он ће га, ако је добар подићи и прославити; а ако је слаб и ништаван, поред свијех напрезања, поред разних чланака написаних у славу његову, угинуће и заборавиће се прије времена. До душе данас имамо и таквијех „књижевника“, који сами о себи пишу, шиљу листовима или самп или преко својијех пријатеља, а ови, буди уз гред речено, за цијену од двадесет претплатника, свашта доносе, па, ако хоћете, и оно што и сами не вјерују, а чега се послије растопљају. Трговина и спекулација води се у књижевности, на жалост, од неког доба у велико. Зар је ријетко да се може купити „писац“ било за славопојску, било за биографију, или што друго, по јевтину цијену? Зар не начу списи и дописи о догађајима, који су се сад, или прије 20 — 30 година десили, тако далеко од истине, и поред живијех сувременика, само зато, што то било коме угађа, што некога пријатно голица и што задовољава нечију таштину; ма да тај сам о коме се пише у то не вјерује, но му је мило да се коме тијем нагнуди, да се на нечиј рачун подигне; или томе што-год слично.

Ово мимогред напоменуемо, да се види, с колико скромности располажемо; да се види, докле може дотјерати људска таштина

Госп. Марко Драговић није хтио ничим обиљежити свој тријестогодишњи рад; нити је сам, нити је преко пријатеља покушао да прослави ту ријетку славу. Пријешло је у обичај да се слава чине и послије десетогодишњег рада а камо ли тријестогодишњег. Слави се ступање у брак, као сребрна и златна свадба Слави се селидба из стана у стан и т. д. Славе глумци, војници, умјетници, славе књижевници и многи други. Слава чине једном ријечју звани и незвани — коме се год прохте, на свој начин.

Баш зато, што је његов тријестогодишњи књижевни рад прошао тихо, без граје, без шума, без телеграфскијех честитака и фразираних лијепојих жеља, готово неопажен, у толико је озбиљнији, у толико је за већу похвалу, у толико му више важности, више цијене придајемо. У толико смо се више потрудили, да што боље сазнамо о његовијем радовима, да их што вјерније изнесемо, и ако нећемо улазити у њихову оцјену, као што у почетку нагласисмо.

Извори и подаци за његов рад јесу: разни часописи, дневни листови, издања разних друштава, а и његова књижица: „Покруша за библиографију о Црној Гори“, а понешто смо података сазнали и од самог г. Драговића.

Као што се види из самог његовог „Прилошка за просвјетно-књижевну историју Црне Горе“, још као ђак цетињске богословије, написао је чланак у 39. броју „Црногорца“ 1871., како су тадашњим богословима дате пушке острасуше, да се поред изучавања наука још боље приуче војничкој вјештини, која је и иначе сваког „Црногорцу“ урођена. Чланак је тај тадашњи уредник „Црногорца“ г. Симо Поповић с неколико топлајих и лијепојих ријечи пропратио.

Кад је г. Симо Поповић уз „Црногорца“ покренуо и један књижевни лист „Црногорку“ госп. Драговић је био први међу тадашњим ученицима богословске школе, који је почео на листу радити. Већ у 21. броју почео је штампати свој превод „Животописа знаменитих људи.“ Идуће године у 1872 у 47. броју „Црногорца“ од 16. децембра изашао је његов чланак „Јувачки споменик“ у којему је описао, и

ако у кратко, учешће кнеза Николе и Дупиљана, у истребљењу потурчењака из Црне Горе. У 36. броју „Гласа Црногорца“ 1874. изашао је његов чланак „О васпит.њу.“ У 3, 4, 5 и 6 броју „Гласа Црногорца“ од 1875. видимо његов историјски чланак „Посмртна слава,“ а за тај се рад послужао нешто „Горским Вијенцем,“ а нешто народним предањем, ту се описује „Бадње Вече,“ кад су истребљени пригоровски потурчењаци.

Год. 1875. за вријеме херцеговачког устанка а послејде кад је почео рат за ослобођење, г. Марко Драговић био је дописник Милетићеве „Заставе,“ гдје је општањано доста лијепих његовијех чланака.

Год. 1878. отишао је у Русију ради продужења школе. Као марљив ученик свршио је петроградску Духовну Академију с врло добрим успјехом, те поред тога што је имао пуне руке посла око школских лекција, није занемарио ни књижевни рад.

Знајући да у богатим руским градовима постоје пуне библиотеке, науи се користити том благодати, те се 1880. крене у Москву, гдје је пробавио цијело љето пребирајући и преписујући документе, који се тичу одношаја међу Црном Гором и Русијом, почињући од доба Митрополита Данила у Црној Гори и Петра I у Русији. Резултат његова рада био је „Митрополит Черногоорскій Василій Петровичъ и его сношенія съ Россіей,“ општањан у петроградском журналу „Христианское Чтение“ за 1882. г. На основу тих докумената написао је још три чланка у „Новое Време,“ гдје се говори о одношјима међу Црном Гором и Русијом и међу Црном Гором и Аустријом, а у трећем чланку одношаји Русије према Херцеговини, кад су Херцеговци тражили руску помоћ и заштиту, да се од Турске ослободе. Послејде тога био је ради проучавања докумената у државном архиву министарства иностранијех дјела.

Кад се вратио у Црну Гору видимо његов рад — у 1 броју „Гл. Црногорца“ за 1883 год. — историјски чланак „Владика Данило Петровић Његош.“ У 29 бр. „Гласа Црногорца“ изишао је његов чланак „Материјал за историју Црне Горе“ што ће послужити за будуће писце историје као драгоцен ствар; ту је написао као нека упутства, како сваки може у свом крају прикупити грађе, за историју, географију и етногра-

фију. Ту је његов предлог о уређењу државног архива. У 52. број „Гласа Црногорца“ за 1883. и у 1 бр. за 1884. написао је „Упутство за скупљање материјала за историју Црне Горе,“ које је двапут општањано, једном на Цетињу у државној штампарији, а други пут у штампарији Арсе Пајевића у Новом Саду, 1885. г. Ова су упутства разасдата нашијем учитељима и свештеницима. Уредништво „Гласа Црногорца“ их је топло пропратило и препоручило као врло потребну ствар: „Обраћамо пажњу нашијем читаоцима у Црној Гори, нарочито свештеницима и учитељима, на књижицу: „Упутство за прикупљање грађе за историју и земљопис Црне Горе,“ коју је издао и већ растурио г. Марко Драговић. Жељети би било у интересу сазнавања прошлости нашег народа као и садашњег облика наше отаџбине, да у том послу г. Драговићу буде на руци сваки, коме је дата прилика да живи у народу и да се налази у онијема крајевима, гдје има каквих му драго споменика и прошлости, а биће их више мање свуд по Црној Гори.“ Његов је предлог био и о уређењу Археолошког Друштва.

Године 1883. ступио је г. Марко Драговић као сарадник „Српског Ученог Друштва“ у Биограду и 1884. године већ излази његова „Збирка материјала за историју Црне Горе“ у „Гласнику Српског Ученог Друштва“ књ. 55. Брзо са овим у 63 књизи „Гласника“ општањани су још два прилога материјала за историју Црне Горе.

Године 1884 Драговић је превео с руског на српски и допунио новим документима и објашњењима свој рад „Митрополит Василије,“ превод је изишао у „Црногорци,“ а доцније и засебно општањан. Године 1885 издао је књижицу „Крисовуљ књаза и господара црногорског Ивана Црнојевића, а општањан је из „Црногорке“ за 1884. и 1885.

Српско Учено Друштво на главном скупу од 30 јануара 1885. изабрало га је за свог дописног члана.

Године 1885. наштампао је у цетињ. књижевним листовима „Црногорци“ и „Зети“ своју историјску приповијетку „Сеоба Ивана Црнојевића на Цетиње“ Исте године у „Зети“ бр. 17. почео је штампати свој превод с руског „Руски пјесници у биографијама.“

Године 1886. изишао је његов рад у „Гласнику“ 65. „Трећи прилог материјала за Црногорску историју.“

Његов је предлог, да се у Црној Гори оснује једно књижевно друштво. Тај је предлог изишао у 29 бр. „Гласа Црногорца“ за 1886 годину; а у 38 наштампао је препоруку црногор. учитељима о прикупљењу народних пјесама, прича, пословица и т. д.

Путујући по Црној Гори 1887. написао је неке биљешке, које су изишле у подлистку „Гласа Црногорца“, а послје оштампане у засебно; књижици. У овом ће се раду наћи интересантних података за историју и географију о Црној Гори. Ту је кратак опис: Манастира Острога и Новог Никшића. Ту је у исто вријеме обратио пажњу на Дукљу и важност да се предузме раскопавање у околици њеној. Исте године написао је г. Драговић још једну биљешку о „Шћепану Малом“, опет у подлиску „Гласа Црногорца“, одакле је засебна књижица оштампана.

Крајем године 1887. Марко се бавио у Загребу, гдје је у библиотеци Југословенске Академије прикупио грађу за историју и библиографију Црне Горе. Те исте године оштампао је свој рад у „Старинама“ Академије књига XIX, као: „Неколико прилога за историју Црне Горе за времена владице из разних племена“

Бавећи се у Загребу, штампани су му ови радови: „С пута од Цетиња до Загреба“ — Србобран за 1887 бр. 95—98; „Турски ударац на Грахово 1853“ — „Вјесник“ од 1887. бр. 50—52; „Неке биљешке из Црне Горе“ — „Вјесник“ број. 8—11 за 1888 год.; „Књаз Црногорски Никола I“ у „Дому и Свјету“ бр. 2 за 1888; „Škole u Crnoj Gori“ у листу „Хрватска“ за 1888. а послје је прештампано као засебна књижица. И „Обзори“ — „Чи је свијет смрт Смаил Аге Ченгића“ год. 1888, опет засебно оштампано у дионичкој штампарији. „Борба између Црне Горе и Турске око превласти над Граховом“ — „Starine“ Академије за 1889. књига XX. Овај је рад писан 1887. год.

У „Летопису“ Матице Српске од 1891. наштампао је Драговић „Неколико прилога за историју Црне Горе исписаних из крисовуља цетињског“, књига „Летописа“ 167. Исте је године у „Гласнику“ Српског Ученог Друштва, књига 72 као: „Прилог четврти, материјала за историју Црне Горе, а тичу се одношаја међу Црном Гором и Русијом од 1780—1790.

Године 1892 — у 73 бр. „Гласника“ — „Пети прилог материјала за историју

Црне Горе из времена Владике Петра II. — одношаја међу Црном Гором и Аустријом од 1838—1849. У тој истој књизи изишло је од г. Драговића неколико прилога за историју Боке Которске, под насловом: „Грађа за Историју вароши Рисна.“

Када се 1891. године „Српско Учено Друштво“ сјединило с Академијом Наука, г. Драговић као дописни члан Српског Ученог Друштва, остао је и даље да ради и његове је радове штампала Академија Наука.

Год. 1892. изашао је у „Споменику“ Академији његов рад: „Други прилог за историју Боке Которске, а који се особито односи на варош Рисна. Дале у „Споменику“ књ. XXII год. 1893. наштампао је документе о „Шћепану Малом“, а које је преписао из московског архива министарства иностранијех дјела.

Књига 193 „Летописа“ Матице Српске донијела је један рад исте године г. Драговића, гдје су изнесени врло интересни документи о одношајима Црне Горе с Арбанијом.

Године 1895. у „Споменику“ Академије Наука, донесен је материјал за историју Црне Горе, који се односи на доба црногорских митрополита: Данила, Саве и Василија, преписан из московског архива. У „Споменику“ књ. XXX за 1896. оштампан је његов: „Трећи прилог за историју Боке Которске; у „Споменику“ XXXI споменике за црногорску историју из доба Петра I. митрополита црногорског, преписано из петроградског државног архива.

Осим ових радова, г. Драговић је наштампао више мањих прилога за историју Црне Горе, и других биљешака и превода било је у „Гласу Црногорца“, „Црногорци“, „Зети“ и „Луци.“ Његов је рад и „Покушеј за библиографију о Црној Гори.“ (Цетиње, државна штампарија 1892.) Колико смо могли сазнати, г. Драговић ради да овај посљедњи рад попуни, и приредиће друго издање.

Као студент петроградске Духовне Академије, писао је неколико мањих радова, који су изишли у „Церковно Общественим Вѣстник“, број 20. и 21. за 1882.; „Реорганизација Духовенства въ Черногории; Православная Семинарія въ Цетинье“, исти лист број 60. и 64. Још је његових радова било у „Српском Гласу“ (Задар), „Јавору“ (Нови Сад), „Старинару“ (Београд), „Правнику“ (Београд), „Руској

Старина“ и „Славянскомъ Обозрѣніи“ (Петроград).

Ето то је блиједи преглед тридесетогодишњег књижевног рада једног нашег посленика. Жеља нам је била, да му се бар за тругу одужимо, да му се искрено и топло захвалимо на труду, који није био мали за ових тридесет година.

Marin.

Педесет година од смрти Н. В. Гогоља. Словенска кроника има у овој години да забиљежи значајну прославу педесетогодишњице по смрти Гогоља, којег су се Руси по вијека послѣ смрти му сјетили онако, како доликује да се сјети велики народ једног свог великог сина, те да праху генија учини што год од оног, што му се дугује, да покаже ма шта од оних неправди, које су се великану чиниле док бјеше на овом свијету у којем-како српски pjesник рече — нема љубави, већ пакост и сви пороци, који су на то управљени, да у прашину сатру све оно што је идеално.

Руска белетристика је права душевна храна, толико чиста од шкодљивих примјеса да у томе чини изузетак у свјетској књижевности. Гогољ је један од оних, који су обогатили руску књижевност чистим књижевним бисером, те је и један од главних неимара на руској просвјети и књижевности и на препорођивању руског друштва. Он није за то награђен за свог живота у којем се понајвише patio, али му се данас за то одужује сва Русија без изузетка.

Духовно учешће у прослави Гољеве педесетогодишњице узимамо и ми Срби једно с тога, што је Гогољ и наш, као Словен, те се и ми с њиме можемо поносити, а друго што нам је и нашим језиком многу лијецу проговорио преко својих дјела (преведених на српски), те се и ми придружујемо браћи Русима и од срца узвикујемо: Слава Гогољу!

С. П. В.

Српска Краљевска Академија. У дворници Велике Школе у Биограду држала је Академија Наука 22. фебруара о год. свој свечани скуп. Предсједник Академије Ђенерал Јован Мишковић говорио је о раду Академије за ово 15 година од како је постала, задржавши се на свима њеним садашњим предсједницима (било их је шест.) Мишковић је изразио своје мишљење, да би требало постављати предсједника Академије изборним системом (постављају се указом владаоцем). — Јован Жујовић чи-

тао је извјештај о раду Академије у прошлој години и о њеним губицима смрћу Чумићевом, Н. Крстића и Ст. Р. Поповића. — Љуба Јовановић, досадашњи дописни члан Академије читао је своју приступну бесједу за правог члана, и то читао је о попу Дукљанину. Јовановић је оглашен за правог члана Академије.

Српски универзитет у Биограду. Он назад неку годину развила се читава литература о потреби отварања српског универзитета у Биограду и изгледа, као да се то питање докончало. Народној скупштини, која сада у Биограду ради, поднесен је пројекат закона о претварању биогралеке Велике Школе у универзитет и како се чини, према оном што се о тој ствари пише, отварање универзитета је свршена ствар. — Велика Школа има факултете: правнички, философски и технички, а сад ће се додати богословски и медицински, али како се чује, овај други не сад, одмах, већ ће испрва само бити неки курс апотекарски. — Велика је школа и до данас, онијем што је имала, потпуно одговарала универзитету и ми имамо људи, који нису нигдје на страну ишли, па су опет постали научници, књижевници и наставници свјетског гласа, али опет много се у културном смислу добија што ће Српство од сад имати свој универзитет, гдје ће се гајити све врсте науке.

Према пројекту на универзитету ће се примати као редовни слушаоци сем гимназијских абитуријената и они, који су свршили богословију (у богословски факултет), најмање с врло добрим успјехом и још они, који су свршили Учитељ. Школу и у овој положили испит зрелости (односно учитељски испит) најмање с врло добрим успјехом.

Умјетност ✓

Црквица на гробу Владике Рада. Нова слика младог умјетника господ Мух. С Врбце представља нам црквицу на гробу Великог pjesника, а која је награђена на једном крпшевитом обронку Ловћена, који изгледа као велика изломљена стијена, изломљена временом и непогодом. Једна је страна те стијене блажија, то је хрбат Ловћенов, па гдје-гдје обрасла травом и маховином. Друга је страна стрменитија, дошла у засјенку, тамна представља провалију. Црквена је основица

потпун круг; сами прави дио цркве цилиндричног је облика, уз овај одтар истог облика а у неколико мањи и нижи. Црквица је покривена каменитијем плочицама; на врху је украшена крстом, а са страна стоје два висока рачваста громобрана. Према свјетљењу, како су боје вјешто наслагане, види се да је рађена према јутарњој благој свјетлости. Боје се преливају: од блага руменила к њежном плаветнилу. Источна је страна цијеле слике освјетљена пријатном свјетлошћу. Западни дио цркве дошао је у затвореном плаветнилу, које је мало загаситије од небесног плаветнога, а одговара морском сињилу. Тамо у даљини примјећују се огранци Ловћена наднесени на Јадранским Морем, од кога се види мали дио у даљини гдје се додирује с небеским сводом. Између црквице и ловћенских ограда насликана је провалија, код којих се по гдје-гдје вије сури орао.

Тоновни су боја тако њежни, да нам на први мах изгледа, да је акварел, што нам чини слику много пријатнију и чаробнију, но да је рађено према јасној сунчаној свјетлости јаким тоновима.

Жалимо што слика није већег формата, и што није изложена на каквом јавном мјесту.

Како чујемо дирекција наших пошта узела је да је снимити и начини према њој нове дописне карте, чему се радујемо.

М.

Нове књиге и листови

Књиге:

Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. — Географія. — Исторія. — Этнографія. — Археологія. — Современное положеніе. — Составилъ П. Ровинскій. Томъ II — часть 2. Санктпетербургъ. Типографія императорской академіи наукъ. 1901. Страна IV+III+ 646+ П.

Што нико до данас није учинио за Црну Гору — у овом погледу — нити ће можда још за дуго учинити, учинио је г. Ровинскій својим дјелом Черногорія, од којег сад први пут добијемо у руке Томъ II — часть 2. —

Није нам циљ, да овдје износимо ни оцјену на овај дио монументалног дјела г.

Ровинског нити макар опширнији приказ истог; то остављамо или коме другом или да се евентуално исто ми на то доцније повратимо, а за сад хтједосмо само забиљежити ову веома значајну привову, а чисто нам се омиче да уз то рекнемо само неколико ријечи.

Једна наша народна вели: *знамо вољено*. У овој се пословици износи један факт, чија је основа чисто психолошка. Света је дужност сваком, да од свега срца љуби своју домовину и бити патриота данас је тако модерно, да се то сматра као прва врлина. Код нас Срба ово питање прелази у питање нашег опстанка, јер су сви изгледи, да ће доћи вријеме — ако није већ и дошло — кад ћемо морати изаћи на позорницу, те доказати да нам је спас или пропаст у нама самим. Да би истински — од срца завољели своју домовину и свој народ, треба да их познајемо потпуно, свестрано. Кад би обихли и сваки кутић Црне Горе, опет не би то било довољно, па да је свестрано упознамо јер се то може постићи само преко ваљаних дјела која обухватају и географију и историју и етнографију у широком смислу ове ријечи. На жалост — на велику жалост — ми немамо ни најобичнијег уџбеника за географију Црне Горе, из којег би се и наша школка дјеца колико толико могла упознати са својом ужом отаџбином, а камо ли да имамо за Црну Гору дјела од наших писаца као што н. пр. имамо оно Карићево или она Милићевићева за Србију.

Господин Ровинскій је провео у Црној Гори комад година и хотјевши свој руски народ упознати с Црном Гором и Црногорцима пише „Черногорию“, те тако и нама даје прилику, да *преко руске књиге упознамо своју домовину и свој народ!* Наравно г. Ровинскога је гонила на упознавање Црне Горе и њеног народа и описивање свега тога инспирација научника и књижевника, али поред тога гонила га је и на то и љубав према нашој земљи. Својим симпатијама, које је овим послом видљиво изразио, задужио нас је веома, али још више тим, што нам је пружио дјело, које код нас попуњава једну велику празнину.

Дио „Черногорија“, који пред собом имамо износи ово: Глава XV — *Ратовање* (о црногорском ратовању уопште); глава XVI — *Обичаји и како се они врше*. (Обичаји у опште и њихова класификација); Глава XVII — *Општи поглед црногорског народа на свијет и у којем живи*; Глава XVIII —

У чему се показује стваралачка моћ народне фантазије и бистрине.

Свака глава има више одјељака и пододјељака, у којима се о свакој појединости исцрпно говори.

Значајно би то предузеће било, када би се неколицина наших подухватило да преведу „Черногорију“ на српски, а свакако наша би држава узела на себе, да превод штампа. Преводу треба да се посвете људи, који би могли, у споразуму с писцем, учинити и ревизију појединих мјеста у дјелу.

Г. П. А. Ровинскиј написав своју „Черногорију“ самим тим добија славу одличног писца, а нас Црногорце је, као што рекосмо, тиме толико задужио, да му се не можемо ничим одужити, ако не искреном захвалношћу прожматом онаким братским осјећањима, каквима је свакад била према нама обузета душа племенитог Руса и кад се бавио код нас и кад је био далеко, зашта је драгоцјени докуменат његова „Черногорија“, која нека је од нас препоручена сваком Србину, који хоће разумије руску књигу.

Цетиње, 1902 г.

С. Н. Вулетић

Споменица Доњо-Тузланског српског цркв. пјевачког друштва. Приликом 15-то-годишњице његовог опстанка и освећења друштвене заставе. 1885—1991. Штампарија Миле Маравића у Загребу. Страна 96 мале осмине.

Izvodni računi. Preštampano iz Učiteljskog Glasa. Napisao prof. Antun Ströhl, é. k. pokrajinski školski nadzornik. Nakladom „Saveza dalmatinskih učitelja.“ U Spljetu, 1902. Brzotisak „Narodne tiskare.“ Страна 28 обичне осмине.

Листови:

Педагошки преглед. Под уредништвом Д-ра *Стев. М. Окановића* почео је од Нове Године излазити у Биограду мјесечни лист за науку о васпитању, под именом „Педагошки преглед.“ Власник је листу *Мил. Марковић*. — У књижевном огласу за лист каже се: „Да покренемо овај лист нагнано нас је посматрање сваштарског рада на тој науци у нас, а и погрешно оцењивање појава у нашем друштвеном и државном животу, о којима једино та наука (наука о васпитању) треба да каже своју последњу реч.“

И заиста данас има таквих појава на пољу литературе о *васпитању* и *з. васпитање*, да је велика потреба, да се покрену листови, који ће сузбијати апсурдне саставе и глупа мишљења о науци од чије правилне употребе зависи напредак народа — његов спас, јер се све више топимо у савремену корупцију и једино правилно васпитање помоћи ће нам, да се и не утопимо. Ко ли неће данас сјести те написати какав тобожњи педагошки чланак, у којем ће бити свега и свачега, као у циганској торби, али само не ничега педагошког; ко ли се данас неће примити да буде редактор каквог школског листа, само да се може похвалити да је редактор, а овамо нема ни појма, што је то педагогика; ко ли неће преко колена судити о стварима васпитним и коме ли се неће повјерити то суђење без обзира имали подобности за то?! Ко поима вриједност педагогике као науке сматраће овај фуперски посао као неку иронију — велику и кобну иронију и доћи ће до увјерења да треба и устати одлучно противу тог фуперства. Д-р Окановић је способан да стане на тај браник, те смо и увјерени, да ће „Педагошки Преглед“ одговорити постављеном циљу, ако му налажење буде осигурано с материјалне стране.

Садржина је првог броја овог листа: I Чланци из науке: 1. О задатку педагошког рада; 2. Улога религије у васпитању (чланак први: субјективна и објективна страна религије); 3. Из психологије дјетинства (чула). II Забава: Гласам за слијепце. III Просвјетна хроника: нови просвјетни закони.

Цијена је „Педагошком Прегледу“ за Србију 4 динара годишње, а за све остале земље 5 динара.

Ми овај лист најтоплије препоручујемо нашим просвјетним радницима, а *поглавито нашим учитељима*. У првом су броју изашли већином недовршени радови. Кад изађу неколика броја приказаћемо лист опширније.

С. П. В.

Српска Музичка Библиотека зове се музички лист, који је почео излазити у Новом Саду под уредништвом *Исидора Бајића*. У огласу се каже да ће „Српска Музичка Библиотека“ одговарати понајвише потреби српских пјевачких дружина доносиће новије српске композиције, љепше композиције из стране музичке литературе и љепше комаде за мјешовите и дјечије

хорове. Лист ће доносити и композиције за свирање на гласовиру, виолини итд. ако међу претплатницима буде довољан број, оних, који се занимају инструменталном музиком.

Добали смо први број „Срп. Муз. Библ.“ са лијепом садржином, а у скромном облику (литографисан), а, како уредништво вели, од претплатника ће зависити, хоће ли лист облик промијенити на боље.

Један број „Ср. Муз. Библ.“ вриједи 70 потура, а претплаћује се одједном само на три броја

Ми овај лист искрено препоручујемо.

Hrvatska Misao, smotra za narodno gospodarstvo, književnost i politiku. Изалази у Загребу два пута на мјесец, на два арка. Издаје Стјепан Радић и другици; одговорни уредник Др. Лав Мзаура. Годшња је цијена листу 8 круна — поједини бројева 40 филира. Први и други број изашли су заједно.

Народна Воља, радикални лист за политику, привреду, просвјету и народну одбрану. Изалази у Биограду сваки дан под власништвом *Живојина Симића*, адвоката и уредништвом *Дим. Ј. Јанковића*.

Друштвене биљешке

Свему пречасном парохијском свештенству епархије далматинске

Бр. 3038/1

Данас је опште позната и призната истина, да побољшање спољашњих увјета живота помоћу културе, и духовно наравствено васпитање људи морају тећи упоредо, заједнички, помажући једно другоме у постизавању једне исте цијељи, — унапређења општег човјечаг добра. Ова је цијељ као неко опште средиште, којеу наука и морал теже у исто вријеме, само с разних страна. Наука, ваиме, помаже човјеку да поступно поправи живот, изглађује његове видљиве недостатке, а морал, васпитавајући људе на вишим духовним начелима, приређује повољно земљиште за успјешну примјену у животу: зајамчује плодност сваких научних усавршавања и разумних друштвених реформа, чува их од злоупотреба, буди у људима повјерење

према њима и располаже да их паметно схвате.

На овом општем сазнању, које је давно постало духовном течвином свих напредних народа: да је, наиме, култура, заданута и проникнута наравственошћу, она силна полуга, која је кадра подићи и унапредити опште благостање човјештва, — јавно се и код нас Срба у најновије вријеме покрет, који за тим тежи, да уведењем разних рефорама поглавито на привредном пољу помогне нашем биједном и сиромашном народу у борби против физичког и наравственог ала, које га тако љуто притискује. С том циљу оснивају се свакојика српска привредна средишта око којих се Срби дотичног краја, као Срби, окупљају, везују у заједницу и о својим потребама и невољама воде ријеч и бригу. По свима крајевима оснивају се разна српска занатлијска удружења, српске земљорадничке задруге, чисто српске штедионице, вересијске и штедничке задруге, банке, подижу се, једном ријечи, и у нас разне потребне и корисне српске привредне установе, те се тако развија и јача опште интересовање и смисао за опште народно унапређење.

Познато је пречасном парохијском свештенству нашем, да се рад Срба Загребчана у овом погледу издваја и одликује мимо све остале Србе сваке хвале вриједним усталаштвом и истрајношћу. Бригу водећи о најполеснијим средствима, да се што прије и боље унаприједи благостање нашега народа, — ваља зарана спремити наш подмладак за рад, за између осталога дођоше и на ту сретну мисао, да Срби Загребчани, а напосе управа „Привредника“, живот. Зато они примају и опремају у свијет на науку на занатлијском пољу, ваљану и бирану српску дјecu од 13 до 15 године из разних крајева, гдје Срби живе у нашој монархији, у том броју и са нашег Приморја.

И већ се хвала Богу виде плодови тога њиховог рада. „Управа Привредника“ већ је опремила у свијет из разних крајева српских много стотина младића на рад, на занат, и нашла им добре господаре. Само смо ми амо у том погледу још доста изостали, јер у колико је консиеторија с поуздане стране дознала, из ових наших крајева досад је развијено још доста мали број наше дјеце тим путем кренус. Али није томе крива управа „Привредника“, која подједнако грли и синове наших сиромаш-

них крајева, него смо криви ми сами, што је најме у нас премало усталаца, људи вољних и добрих родољуба, који су гледали и који гледају на тај начин користити нашем сиромашном свијету.

Зато Консисторија, дубоко схватајући сву важност и значај овог родољубивог предузећа управе „Привредника“, најтоплије препоручује и уједно у дужност ставља свему подручном парохијском свештенству своме, да се сваки у свом крају, у својој парохији, својски заузме око тога, да нашу ваљану и здраву дјецу у што већем броју упуту у свијет на изучавање сваковрсних ваљаних послова, на упознавање свијета и живота, страних језика и свега сталогa правогa свјетскогa реда. Управа „Привредника“ вољна је и готова свима правим пријатељима народним у овоме племенитом послу што боље и што више послужити. А родитељи дјечији послушаће глас својег доброг пастира зарад среће и напретка својега дјетета.

Полажући много на пастирску свијест и родољубље подручног јој парохијског свештенства, Консисторија поуздано се нада, да ће сваки свештеник ову њену препоруку к срцу примити, и да ће по њој поступати. Имена оних свештеника, који се у овом погледу буду одликовали, она ће с признањем забиљежити.

Од православног св. Консисторије у Задру, 14 (27) децембра 1901.

Еп. Никодим

Разне биљешке

Чудновата појава ваздушнoг електризма. 11 децембра у Бухгоцу, у јужној Њемачкој, између 7½ до 8 сати у вече, у шнеговито вријеме, могла се је видјети чудновата појава ваздушнoг електризма, коју очевидци описују овако: „Људи су шетали по улицама и имали су у рукама кишобране. На крајевима кишобрана почеле су се показивати свијетле тачке, попут малијех електричкијех лампа, које су мало по мало бивале веће и издавале прасак, као кад гори обична зубља. Кад би се прет примикао к њима, оне би промијениле положај.

Око 8 сати блеснула је муња и одма је за тијем нестало ове чудновате појаве („Россија“).

Знаменити бећари. Једна францускиња запитала је *Александра Хумболта*, да ли је он кад год љубио, а овај је одговорио: „дијелога живота ја сам љубио, али само — науку.“

Лајбниц је такође остао на свагда бећар. Он је приповиједао, да је око четрдесете године намислио да се жени, али се је још колебао. Кад се је, најпослије, ријешио, жена, коју запроси, одрече му. По свој прилици и она је успјела, да се предомисли.

Исак Њутон није се такође женио и често пута је сам себи јело готовио. Познато је, како га је једна економка, која је била дошла да врши с њим рачун, застала гдје готови и гдје држи у руци јаје, које је хтио да метне у воду и гледао је на њему колико минута треба да се јаје вари, а мјесто јаја био је метнуо у воду — свој сат.

Русо, који је у потоњијем годинама проводио такође бећарски живот, зависио је у многоме од своје економке.

Волтер, Платон, Петрарка, Тасо, Данте, Спиноза, Калдерон, Ришеле умрли су као бећари; а осим њих још можемо именовати: Хенриха Клајста, Гриљпарцера, Хамерлинга Бауерфелда, Ница, Браиса. Међу државницима било је такође много таквијех, који су мразили брак. Између државника нашега доба можемо именовати: Гамбету, Капривија, Ласкера и Виндхорста.

Три најзнаменитија вјештака свију времена: Рафаели, Микел-Анђело и Леонардо де Винчи умрли су као нежењени и ако се не могу баш управо уврстити у нежење. Бећари су били и *Кант* и *Бетховен*. Кант је овако говорио о женама: „собарица мора бити као сат на кули: вршити све тачно по једном за вазда установљеном реду, но не смије разносити домаће тајне као сат; она мора као спуж сјејети вазда у кући, али не мора носити све на себи“. Особито се непријатно односи овај мудрац к наученијем женама. Оне носе књиге

као сѣт, — говори он, а сѣт носе само да се покажу, јер им обично не иде.“ Занимљив је такође и одговор Кантов на питање грофице Кенигсмаркове: „Кад тако добро познајете људе, рекла је она, можете ли на први поглед, кад уђете у чију кућу, одредити, ко је газда у кући, муж или жена?“ — „Разумије се да могу, одговори научењак, — ако у кући царује мир и ако нема несугласица, онда судим, да у њој командује жена“. Ред у Кантовом стану одржавао је стари слуга Лампе, ако се то у опће може назвати редом, јер се Кант срдѣо, кад је Лампе ма чим нарушавао обични ред.

Тако је исто живио и *Бетховен*. До обједа он је обично писао, а чим би прогутао потоњи залогат, протрчао би, као да га ко гони, два пута улице око своје куће. За ту „шетњу“ није га могао смести ни мраз, ни лед, ни снијег, ни киша, ни муње и громови. У његовоме стану био је најужаснији ред. Књиге и ноте ваљале су се свуда; негђе комади од доручка, негђе пуње а негђе празне ботиље; у једном ћошку леб, у другом коректура, на фортепјано тек што започета симфонија. Поред свега тога, Бетховен се с цигаровоскијем краснорјечијем хвалио на ред, који влада у његовом стану. Композитор се није могао смирити ни у једном стану. Који пут он је држао по четири квартира од једанпут. Што се није тицало музике, томе није ни знао реда ни хесапа. Он се је обично бривао сам, али му је лице иза тога било пуно греботина. Рис је тврдио, да Бетховен није био кадар одржати такт у танцовању („Нива“).

Животиње које плачу. Одавно је познато, да има неких животиња које плачу. У томе на првом мјесту долазе животиње које преживају. Најприје су сузе опажене код јелена и дивокосе; у пред-

смртној агонији те животиње проливају обилато горке сузе. Рањена жирафа са сузињем очима погледа на ловца и тако тужно, као да жели укорити га. Гордон Кеминг прича за срну, коју је у лову убио: „из уста рањене животиње текла је пјена, тијело јој је било обликовано знојем, а из великих црнијех очи лиле су се сузе.“ Говоре да и мејед такође плаче, кад се са животом прашта.

Псето плаче врло лако. Доста је да газда оде, а свога вјернога пратиоца да веже за ланац; псето одма почне да завија и јауче, а очи му се напуне суза.

То се исто опажа и код припитомљенијех мајмуна, које плачу кад остану саме. *Sebus ajarae* и *Callithrix sciureus* плачу, кад их драже или плаше. Мајмуне у опште могу дуго и горко да плачу, тако да и нехотично изавову сажалење према себи.

Највише суза проливају мореки сисари. Познато је какав ужасан јавк раздире ледовите пустаре близу подуса, јавк матера, које су изгубиле своју ћепу, јавк и сузе још живијех тулења, са којих немилосрдна рука јевропљанина садире скупоцјену кожу.

Несташни делфин у тренутку смрти дубоко уздише и обилато сузе пролива.

Ухваћени *Halicore cetacea* јавком зове мајку у помоћ, а из очи пролива крупне сузе. Малајци те сузе купе и чувају их као драгоценост, вјерујући, да њима могу задобити љубав своје драге.

Заробљени слон такође плаче и сузе му се низ чутуру ваљају, он плаче такође и кад је тешко рањен, те хоће да се са животом прашта.

Да коњи плачу, о томе имамо спомена и у нашијем народнијем пјесмама.

2.

Ове двије прве свеске „Књижевнога Листа“ шаљемо свијема онијем, за које мислимо е ће лист у овој години држати. Ко пак не жели лист примати, нека нам ове свеске поврати; у противном нека нам одмах пошаље претплату.

Неки од оних, којима смо ланске године наш лист слали на вјеру, не послаше нам претплату ни до данас, те их овим опомињемо, да то треба сад да учине, како не би и себе и нас у неприлику доводили.

Администрација „КЊИЖ. ЛИСТА.“

Има